

Sterk door overleg

Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen

Brussel, 2 april 2009
Gezamenlijk advies Minaraad en SERV

Advies

Voortgangsrapport 2008

van het Vlaams Klimaatbeleidsplan 2006-2012

Krachtlijnen van het advies

De SERV en de Minaraad onderstrepen het belang van een ambitieus klimaatbeleid en waarderen de vooruitgang die het Vlaams klimaatbeleid de afgelopen jaren boekte. Met bijkomende maatregelen en middelen zorgde de Vlaamse Regering voor een versnelling van het klimaatbeleid.

De raden waarderen eveneens dat een goed gedocumenteerd Voortgangsrapport 2008 bij het Vlaams Klimaatbeleidsplan 2006-2012 (VORA08) werd opgemaakt en dat zij hierover om advies werden gevraagd.

Volgens het VORA08 is Vlaanderen met het huidige en geplande klimaatbeleid goed op weg om zijn Kyotodoelstelling te halen. De raden vinden het echter zeer moeilijk om op basis van het VORA08 het Vlaamse klimaatbeleid op zijn effectiviteit en ambitieniveau te evalueren.

Hiervoor zou ten eerste de transparantie van het klimaatbeleid moeten vergroten. De resultaten van het gevoerde beleid en de gehanteerde scenario's, prognoses en reductiepotentiëlen moeten doorzichtiger worden. Een onderscheid tussen emissie(prognose)cijfers van ETS-bronnen en niet-ETS-bronnen is daarbij van belang, omdat op basis hiervan beter ingeschat kan worden of Vlaanderen zijn Kyotodoelstelling zal realiseren en hoe de vereiste inspanningen verdeeld zijn tussen de maatschappelijke sectoren.

Ten tweede moet een evaluatie van het klimaatbeleid zoveel mogelijk rekening houden met gewijzigde omstandigheden die een impact kunnen hebben op het klimaatbeleid. De effecten van de financieel-economische crisis op het klimaatbeleid moeten nog ingeschat worden. Verder zijn meerdere beleidsscenario's nodig die aangeven hoe Vlaanderen zijn klimaatdoelstelling zal realiseren in diverse omstandigheden en hypothesen.

Naar de toekomst toe, rekenen Minaraad en SERV erop dat het klimaatbeleid verder zal bouwen op het gecreëerde maatschappelijk draagvlak voor klimaatbeleid. De raden schuiven ter zake vijf aandachtspunten naar voren om de klimaatstrategie te verbreden:

1. *Aanpak van kritische verbeterpunten.* Kritische verbeterpunten in het klimaatbeleid moeten gedetecteerd en aangepakt worden om te vermijden dat bepaalde emissiebronnen of -reductiemogelijkheden onaangeboord blijven.
2. *Versterking van het 2020-perspectief.* Het Vlaamse klimaatbeleid moet rekening houden met de periode na 2012. Initiatieven met het oog op de ambitieuzere doelstellingen na 2012 moeten nu al voorbereid, geconcipieerd en opgestart worden. Bovendien vergt het ambitieuzere langetermijnkader een bijstelling van de processen die bij de totstandkoming en de uitvoering van het beleid van belang zijn. De raden vragen ook om meer in te zetten op innovatie en transitie management en om een langetermijnperspectief te voorzien voor de bestaande maatregelen.
3. *Verzekering van de horizontale en verticale beleidscoördinatie.* De Vlaamse Regering zou de inspanningen voor een betere coördinatie en afstemming van het Vlaamse klimaatbeleid met het federale klimaatbeleid en dat van de overige gewesten moeten voortzetten en opdrijven. Dat geldt ook voor de coördinatie en de afstemming tussen de verschillende beleidsdomeinen.
4. *Versteviging van de processen zoals capaciteitsopbouw, onderbouwing en overleg.* Om een effectief en efficiënt klimaatbeleid te kunnen voeren, moet bijkomende kennis en capaciteit opgebouwd worden inzake beleidsinstrumentarium, overleg met doelgroepen, scenarioanalyses en prognoses, etc. In het bijzonder herhalen de raden dat de doelgroepen en

actoren nauw bij het klimaatbeleid en bij de evaluatie ervan betrokken moeten worden. Daarbij moet bijzondere aandacht gaan naar de evenwichtige vertegenwoordiging van gesprekspartners bij het overleg, naar de transparantie van het gevoerde overleg en naar de differentiatie van het overlegforum naargelang het behandelde thema.

5. *Bewaking van de kostenefficiëntie en de financiering.* Meer aandacht voor kostenefficiëntie is nodig bij de uitwerking van het beleid en bij de verdeling van de inspanningen. Dat vereist inzicht in de kosten en baten van de diverse maatregelen voor alle doelgroepen. Verder moet dringend uitgeklaard worden hoe de kosten van het klimaatbeleid voor de overheid gefinancierd zullen worden.

In een laatste deel van het advies formuleren SERV en Minaraad technische bemerkingen bij het VORA en de databank. Zij doen suggesties om het VORA als opvolgings- en bijsturingsdocument te verbeteren. Hiervoor moet het VORA onder andere actuelere en duidelijkere klimaatinformatie ontsluiten en moet er een meer gelijksoortige indeling van maatregelen komen. Een gebruiksvriendelijkere databank zou eveneens meer klimaatinformatie kunnen ontsluiten.

Inhoud

Krachtlijnen van het advies	2
Advies	6
1. Inleiding	6
2. Evaluatie van de resultaten van het klimaatbeleid	7
2.1 Gerapporteerde vorderingen	7
2.2 Belang van transparantie.....	11
2.2.1 Maak een onderscheid tussen ETS en niet-ETS-emissies.....	11
2.2.2 Rapporteer transparant over beleidsresultaten	14
2.2.3 Inventariseer sociaaleconomische effecten.....	15
2.3 Vraag naar doorrekening van nieuwe evoluties en gegevens	15
2.3.1 Impact van de financieel-economische crisis	16
2.3.2 Actualisering van cijfergegevens	17
2.3.3 Ontwikkeling van meerdere scenario's	18
3. Aandachtspunten voor het toekomstige klimaatbeleid	19
3.1 Belang van een ambitieus klimaatbeleid.....	19
3.2 Aanpak van kritische verbeterpunten.....	20
3.3 Versterking van het 2020-perspectief	22
3.3.1 Zet meer in op innovatie en transitie management.....	24
3.3.2 Hanteer langetermijnperspectief bij de vormgeving en evaluatie van maatregelen	24
3.4 Verzekering van de beleidscoördinatie	25
3.4.1 Stuur verder aan op coördinatie met andere beleidsniveaus	25
3.4.2 Versterk de horizontale beleidscoördinatie.....	26
3.5 Versteving van de capaciteit en de betrokkenheid	27
3.5.1 Garandeer een blijvende betrokkenheid van doelgroepen	28
3.5.2 Maak tijd voor de evaluatie van bestaande maatregelen	28
3.6 Bewaking van kostenefficiëntie en financiering.....	29
3.6.1 Besteed aandacht aan de efficiëntie van het beleid	29
3.6.2 Klaar de financiering van het klimaatbeleid uit	30
4. Technische bemerkingen bij het VORA08 (en de databank)	33
4.1 Informatief gehalte.....	33
4.1.1 Zorg voor een duidelijk, actueel beleidsdocument.....	33
4.1.2 Ontsluit meer informatie via een gebruiksvriendelijkere databank	36
4.2 Indeling en structuur	37

4.2.1 Zorg voor meer gelijksoortige indeling in maatregelen	37
4.2.2 Integreer de post 2012-acties bij de reguliere klimaatacties.....	38

Bijlage. Toelichting onderscheid ETS en niet-ETS bij toetsing Kyotodoelstelling.....	39
---	-----------

Referentielijst	43
------------------------------	-----------

Advies

1. Inleiding

Op 24 februari 2009 werden de SERV en de Minaraad door de Vlaamse minister bevoegd voor Openbare Werken, Energie, Leefmilieu en Natuur om advies gevraagd over het 'ontwerp Voortgangsrapport 2008 van het Vlaams Klimaatbeleidsplan 2006-2012' (ontwerp VORA08, hierna VORA08 genoemd). De adviestermijn bedroeg 30 dagen.

Het Vlaams Klimaatbeleidsplan 2006-2012 (VKP06-12¹) voorziet twee rapportages: een beknopt zesmaandelijks rapport aan de Vlaamse Regering en een tweejaarlijks voortgangsrapport.

In de praktijk werd tweemaal een zesmaandelijks rapport opgemaakt: in maart 2007 en in december 2007. In 2008 verschenen er geen zesmaandelijkse rapporten.

Het VORA08 is het eerste voortgangsrapport bij het VKP06-12. De opmaak ervan heeft wat vertraging opgelopen aangezien de principiële goedkeuring door de Vlaamse Regering aanvankelijk voorzien was in juli 2008.

Het VORA08 werd voorbereid door de Taskforce Klimaatbeleid met bijdragen van diverse beleidsdomeinen. Het geeft toelichting bij de stand van het Vlaamse klimaatbeleid en bij de voortgang van het Vlaams Klimaatbeleidsplan 2006-2012. Voor elke maatregel bevat het VORA08 een beschrijving en een evaluatie en geeft het aan wat de verdere stappen zullen zijn. Verder bevat het VORA08 hoofdstukken over de emissies en de prognoses van broeikasgassen, over het Vlaams klimaatbeleid na 2012 en over adaptatie.

De raden waarderen dat een goed gedocumenteerd VORA08 werd opgemaakt en dat het hen voor advies werd voorgelegd vóór de definitieve goedkeuring ervan door de Vlaamse Regering. Gezien de samenwerking tussen de raden bij de organisatie van de Vlaamse Klimaatconferentie en bij de advisering over het Vlaams Klimaatbeleidsplan 2006-2012, hebben Minaraad en SERV ervoor geopteerd om ook over het VORA08 een gezamenlijk advies uit te brengen.

Het voorliggende advies is een advies op hoofdlijnen. De raden willen focussen op de grote lijnen in het klimaatbeleid en zich vooral richten op het toekomstig te voeren klimaatbeleid. Het advies gaat dan ook niet in op de individuele acties die zijn opgenomen in het VORA08. Over de reeds geplande acties adviseerden de raden al eerder (zie referentielijst). Over de nieuwe acties zullen de raden zich expliciet uitspreken naar aanleiding van hun concretisering of wanneer zij hierover om advies worden gevraagd.

Dit advies geeft eerst enkele bemerkingen bij de gerapporteerde vorderingen van het klimaatbeleid. Daarna formuleren de raden hun aandachtspunten en aanbevelingen voor het toekomstige klimaatbeleid. Het advies sluit af met meer technische bemerkingen bij het VORA en bij de bijhorende databank van maatregelen en indicatoren.

¹ VKP06-12 van 20 juli 2006.

2. Evaluatie van de resultaten van het klimaatbeleid

2.1 Gerapporteerde vorderingen

Het Vlaamse klimaatbeleid boekte de afgelopen jaren vooruitgang. Met bijkomende maatregelen en middelen zorgde de Vlaamse Regering voor een versnelling van het klimaatbeleid, in het bijzonder in de gebouwensector. SERV en Minaraad waarderen deze versnelling en vinden de gebouwensector terecht een van de prioritaire actiedomeinen van het klimaatbeleid.

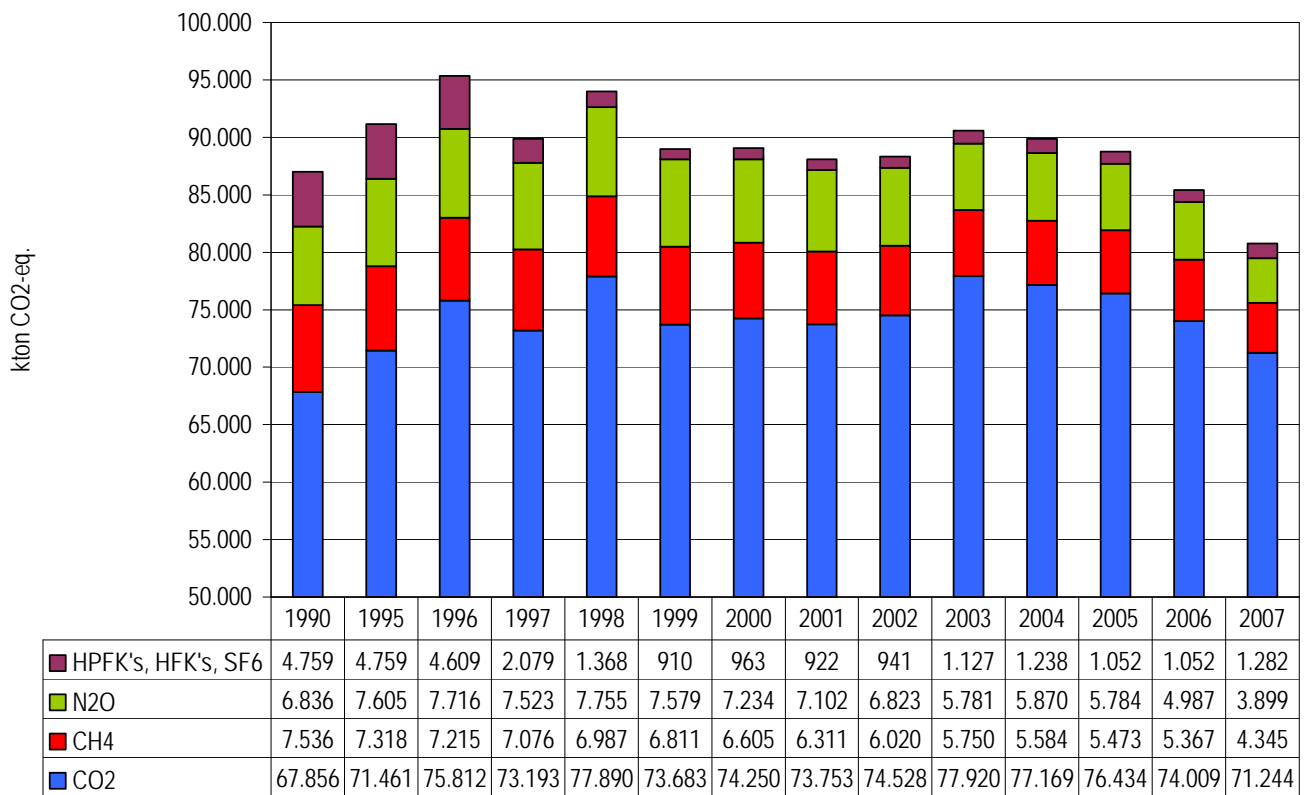
Volgens het VORA08 is Vlaanderen met het huidige en geplande klimaatbeleid goed op weg om zijn Kyotodoelstelling te halen, met name een reductie van broeikasgasemissies met 5,2% in de periode 2008-2012 ten opzichte van het referentieniveau. De projecten verlopen bijna allemaal volgens planning.

In 2007 lag de uitstoot van broeikasgassen in Vlaanderen volgens het VORA08 al 7,1% lager dan het referentieniveau². De uitstoot bedroeg namelijk 80,77 Mton CO₂-eq. in 2007, ten opzichte van 86,99 Mton in 1990.

De reductiedaling ten opzichte van het referentiejaar werd gerealiseerd door dalingen van de niet-CO₂-emissies; de CO₂-emissies waren in 2007 hoger dan in 1990. Sedert 2004 dalen evenwel ook de CO₂-emissies³ (zie onderstaande figuur).

² Deze cijfers zouden gebaseerd zijn op de emissie-inventaris die op 15/01/2009 aan de Europese Commissie werd bezorgd. De geaggregeerde Belgische cijfers zijn terug te vinden op <http://cdr.eionet.europa.eu/be/eu/ghgmm/envsbpfsq>. De Vlaamse cijfers zijn te vinden op: http://cdr.eionet.europa.eu/be/eu/ghgmm/envsbpfsq/Flemish_region-2009-1990-2007.zip/manage_document/

³ Kernset Milieudata MIRA, op basis van emissie-inventaris. Ook Vlaamse cijfers gerapporteerd aan de Europese commissie geven een gelijkaardig beeld.

Figuur 1: Emissiecijfers per broeikasgas (in CO₂-eq. tussen 1990 en 2007)⁴

De spreiding van de emissies over de sectoren (zie onderstaande tabel) geeft aan dat de emissiedalingen in 2007 ten opzichte van 1990 zich vooral situeren in de industrie, de landbouw en de energiesector. In de transportsector en in de gebouwensector namen de emissies toe.

Als men kijkt naar de evolutie van de laatste jaren⁵, dan stelt men vast dat de emissies in alle sectoren dalen, behalve in de transportsector waar een zeer lichte stijging wordt genoteerd. De emissies in de transportsector worden op dit moment overigens herberekend volgens een gewijzigde methodiek⁶, waardoor de tijdsreeks naar verluidt ook lager zou worden dan momenteel ingeschat.

Het VORA08 verwacht in de toekomst emissiestijgingen in het scenario zonder klimaatbeleid (BAU-scenario). Op basis daarvan berekent het VORA08 een theoretische reductiekloof van 21,7 Mton in 2010 (per jaar).

⁴ Cijfers voor 1990 en 2007 werden overgenomen uit het VORA. Cijfers van 1995 tot en met 2006 zijn afkomstig van Kernset Milieudata VMM. <http://www.milieurapport.be/Default.aspx?pageID=521&Culture=nl&ExpID=2944>. Voor de cijfers van 1990 verschillen beide bronnen een beetje.

⁵ Kernset Milieudata MIRA T 2007, op basis van emissie-inventaris. Deze gegevens gebruiken een andere indeling in maatschappelijke sectoren. Zo worden raffinaderijen in het VORA bij de industrie gerekend, terwijl de VMM deze bij de energiesector rekent.

⁶ Herberekening voor de transportsector gebeurt door gewijzigde modelleringen. Deze cijfers zouden binnenkort door de VMM gepubliceerd worden.

De geplande projecten zullen volgens het VORA08 hun voorziene reductiepotentiëlen tijdig realiseren en zullen zo 86,9% van de theoretisch berekende reductiekloof kunnen invullen. Voor de resterende 13,1% van de reductiekloof zullen flexibele mechanismen worden ingezet.

Onderstaande tabel vat de emissiegegevens, reductiepotentiëlen, prognoses en doelstellingen per maatschappelijke sector uit het VORA08 samen en geeft ook aan welke cijfers waren opgenomen in het VKP06-12. Over de achtergrond van de wijzigingen ten opzichte van het VKP06-12 is het VORA08 zeer summier⁷.

⁷ De opgenomen verduidelijkingen op blz. 86 van het VORA08 kunnen de gewijzigde cijfers ten opzichte van het VKP06-12 onvoldoende verklaren. Ook voor de afwijkingen in de sectoriële doelstellingen tussen het VORA08 en het VKP06-12 ontbreekt de motivatie (de doelstelling voor de transportsector wordt versoepeld, terwijl voor alle andere sectoren de doelstellingen verstrengen. De beoogde aankoop van emissierechten wordt verlaagd.

Tabel 1. Cijfers vergeleken tussen VKP en VORA

<i>in kton per jaar</i>	Doelstellingen 2010		Prognose emissies				Reductiepotentieel		Emissies			
	VKP	VORA	<i>Met beleid</i>		<i>Zonder beleid</i>		VKP	VORA	<i>1990</i>		<i>2004</i>	<i>2007</i>
			VKP	VORA	VKP	VORA			VKP	VORA		
Transport	13.500	15.300	13.469	15.310	17.383	17.383	3.914	2.073	12.208	12.451	15.537	14.889
Gebouwen	17.300	16.700	17.319	16.681	19.774	19.099	2.455	2.418	14.564	14.168	18.127	15.367
Energievoorziening	9.000	7.300	8.993	7.278	14.793	14.793	5.800	7.515	17.711	13.824	18.796	12.240
Industrie	39.400	38.000	39.379	38.077	44.185	43.558	4.806	5.481	32.434	36.171	29.320	30.922
Landbouw en bossen	8.557	8.000	8.557	7.956	9.535	9.317	978	1.361	10.855	10.372	9.190	7.352
Totaal	87.757	85.300	87.717	85.302	105.670	104.150	17.953	18.848	87.771	86.986	90.970	80.770
Beoogde aankoop flexmex	4.280	2.839										
	83.477	82.461										
Vlaamse Kyotodoelstelling					83.436	82.463						
Reductiekloof					22.234	21.687						
EU-ETS		36.866										
<i>Industriële inrichting</i>		27.320										
<i>Inrichtingen elektriciteitssector</i>		5.303										
<i>Reserve</i>		4.243										
Niet-ETS		45.597										

2.2 Belang van transparantie

Transparantie over de uitvoering van de genomen en lopende klimaatmaatregelen en over de veronderstellingen die aan de basis liggen van het geplande beleid, is volgens SERV en Minaraad essentieel om het klimaatbeleid op zijn merites en op zijn ambitieniveau te kunnen evalueren. Het VORA is een belangrijk instrument om dergelijke informatie te ontsluiten (cf. infra, deel 4.1.) .

De databank van klimaatmaatregelen⁸ die de Vlaamse overheid samen met de federale overheid ontwikkelde, is een aanzet om de transparantie over het klimaatbeleid te verhogen. Maar deze databank - althans het publiek toegankelijke deel ervan - bevat vandaag nog geen bijkomende informatie over de uitvoering en de verdere stappen van het klimaatbeleid.

Hierna doen SERV en Minaraad suggesties om de transparantie over het klimaatbeleid in het VORA te vergroten.

2.2.1 Maak een onderscheid tussen ETS en niet-ETS-emissies

Het VORA08 wijst terecht op het belang van het onderscheid tussen ETS en niet-ETS om te toetsen of aan de Kyotodoelstellingen is voldaan⁹. Het VORA doet een eerste aanzet hiertoe door de Kyotodoelstelling naar deze segmenten op te splitsen.

SERV en Minaraad vragen om bij de volgende rapportage ook bij de emissies en emissieprognoses een onderbouwd onderscheid te maken tussen ETS-emissies en niet-ETS-emissies.

- ETS-emissies zijn CO₂-emissies van industriële bronnen die vallen onder het Europese emissiehandelssysteem (EU-ETS – European Emissions Trading Scheme). Het gaat dan vooral om installaties in de sectoren ijzer en staal, elektriciteitsproductie, raffinaderijen, chemische sector, etc..
- Niet ETS-emissies zijn de CO₂-emissies van de bronnen die niet onder het Europese emissiehandelssysteem (EU-ETS) ressorteren, zoals gebouwen, transport, landbouw, afval en kleine industriële installaties die niet onder het ETS vallen, en de niet-CO₂-emissies (N₂O, CH₄, F-gassen).

Belang voor de Kyotoperiode (2008-2012) (Fase II van het Europese emissiehandelssysteem).

EUA's¹⁰ – de emissierechten die lidstaten toewijzen aan ETS-bronnen in het kader van het Europese emissiehandelssysteem - zijn in feite geconverteerde AAU's (Assigned Amount Units), emissierechten die zijn toegekend aan de partijen van het Kyoto-protocol met reductieverplichtingen. De betreffende AAU's krijgen bij toewijzing aan bedrijven een speciale EUA-code. Bij de verhandeling van EUA's tussen actoren van verschillende landen moet de overeenkomstige hoeveelheid AAU's overgedragen worden van de rekening van het ene land naar de rekening van het andere¹¹.

⁸ <http://wwwb.vito.be/Klimaatplan/database/database.aspx?lang=NL&name=Database&search=1>. Het referentieniveau is 1990 behalve voor de F-gassen. Voor F-gassen is 1995 het referentieniveau.

⁹ Blz. 90 e.v.

¹⁰ EU Allowances

¹¹ Dit principe wordt op jaarbasis ingevuld. M.a.w. niet op elk moment van het jaar is aan dit principe voldaan. Voor deze reconciliatie van EUA's van het EU-ETS en de AAU's van het Internationale emissiehandelssysteem zijn de betreffende registratiesystemen sedert 8/10/2008 gekoppeld, respectievelijk het Community Independent Transaction Log en het International Transaction Log.

Deze verplichte schaduwtransactie van AAU's bij de handel in EUA's impliceert dat landen AAU's verliezen wanneer hun ETS-bedrijven een overschot aan EUA's verkopen aan het buitenland. Hierdoor zijn deze AAU's voor het land niet meer beschikbaar om voor te leggen in het kader van de Kyotoverplichtingen. Omgekeerd kunnen landen AAU's verkrijgen als hun ETS-bedrijven bij een tekort EUA's kopen in het buitenland. ETS-bedrijven moeten evenwel jaarlijks voor hun werkelijke emissies EUA's indienen. Bij indiening van de EUA's worden de geconverteerde AAU's terug gewone AAU's die lidstaten op hun beurt in het kader van het UNFCCC kunnen indienen om - voor de betreffende emissies - te voldoen aan de eisen van het Kyoto-protocol¹². Geconverteerde AAU's die niet ingediend worden door bedrijven maar die gebankt worden, zijn (nog) niet beschikbaar voor de lidstaat¹³.

Het systeem zorgt ervoor dat, ongeacht hoe de werkelijke emissies van de ETS-bedrijven ook evolueren, deze emissies door het Europese cap and trade-systeem automatisch, maar ook maar net, gedekt zullen zijn door ingediende EUA's en dus de gereconverteerde AAU's. Door de bijhorende boetes is de dekking van de ETS-emissies in feite gegarandeerd¹⁴. Of zoals het VORA08 het verwoordt: "De verantwoordelijkheid voor afwijking van de werkelijke emissies van de bedrijven ten opzichte van de toegewezen emissierechten ligt dus bij de bedrijven"¹⁵. De hoogte van de ETS-cap vergeleken met de verwachte ETS-emissies bepaalt bijgevolg het overschot, dan wel het tekort, aan rechten waarmee ETS-bedrijven geconfronteerd worden. Maar dat overschot of tekort betekent geen overschot of tekort voor het land.

Het ambitieniveau voor de ETS-emissiebronnen (de ETS-cap) werd vastgelegd door het toewijzingsplan voor de periode 2008-2012 en kan niet meer gewijzigd worden.

Omdat de EU-ETS-cap voor de handelsperiode 2008-2012 vastligt, kan de Vlaamse emissiedoelstelling geherformuleerd worden naar een maximale hoeveelheid emissierechten voor de niet-ETS-sectoren voor de verbintenisperiode 2008-2012¹⁶. In de praktijk betekent dit dat het al dan niet halen van de Kyotodoelstelling voor de lidstaat hoofdzakelijk¹⁷ afhangt van wat er in de niet-ETS-sectoren gebeurt (zie figuren in bijlage). Naar gelang de niet-ETS-emissies toenemen zullen meer flexibiliteitsmechanismen ingezet moeten worden om de doelstelling te halen (of zal het eventueel overschot aan AAU's verkleinen). Een daling van de niet-ETS-emissies betekent dat minder flexmex nodig zullen zijn (of dat er een eventueel groter overschot aan AAU's zal zijn).

¹² De EU Registry Regulation bepaalt: From 2008, EU allowances will be issued by converting the corresponding amount of AAUs through adding a specific EU allowance code to the AAU serial number. Subsequently, at the annual surrendering of allowances, EU allowances will be reconverted into AAUs and retired for the purpose of compliance with the Kyoto Protocol. (European Commission, Commission Regulation for a standardised and secured system of registries pursuant to Directive 2003/87/EC of the European Parliament and of the Council and Decision No 280/2004/EC of the European Parliament and of the Council (EU 'Registry Regulation'), 2216/2004/EC, 21 December 2004, Art. 45 and 59).

¹³ Binnen België gelden dezelfde principes, al wordt de stand van zaken voor de diverse regio's niet via het register bijgehouden, maar afzonderlijk. In het register worden enkel de Belgische geaggregeerde cijfers weergegeven.

¹⁴ Een uitzondering geldt wellicht ingeval van falen van een bedrijf waarbij niet aan de ETS-verplichtingen werd voldaan.

¹⁵ Blz. 91.

¹⁶ Zie ook VORA, blz. 91

¹⁷ Via de niet-gebruikte nieuwkomersreserve (zie voorbeeld 2 in onderstaande figuren) of via niet-gealloceerde rechten (bijv. omdat het bedrijf waarvoor in het allocatieplan EUA's waren voorzien, niet meer bestaat), kunnen AAU's die ressorteerden onder de ETS-cap beschikbaar komen om voor niet-ETS-emissies ingediend te worden. Omgekeerd kan een tekort in de nieuwkomersreserve het noodzakelijk maken dat de lidstaat bijkomende rechten hiervoor reserveert.

Om bovenstaande redenen vinden de raden het essentieel dat een voortgangsrapportage het onderscheid maakt tussen ETS- en niet-ETS-emissie(prognose)s. Zolang de totale AAU's verminderd met de geconverteerde AAU's (toegekende cap EUA's) niet geconfronteerd worden met betrouwbare prognoses van de niet-ETS-bronnen, kan men niet inschatten of de Kyoto doelstelling binnen bereik is. Vooral bij een ruime allocatie van EUA's in verhouding tot de prognoses voor ETS-emissies – hetgeen wellicht het geval zal zijn bij het niet-realiseren van de verwachte groeicijfers door de economische crisis – is het onderscheid tussen ETS- en niet-ETS-emissies nodig om een te optimistische inschatting over de haalbaarheid van de doelstellingen te vermijden; het verwachte overschot aan EUA's bij bedrijven is namelijk niet beschikbaar voor de lidstaat/regio.

Voor Vlaanderen betekent dit concreet dat de aan Vlaanderen toegewezen Assigned Amount Units van 82.463 kton gemiddeld per jaar verminderd moeten worden met de 36.866 kton EUA's, beschikbaar gesteld in het Vlaams toewijzingsplan (zie figuren in bijlage). De resterende 45.597 kton AAU's, eventueel aangevuld met niet-gebruikte reserves en niet toegewezen rechten, zijn voor de dekking van de niet-ETS-emissies. Het saldo van deze overige AAU's moet dus geconfronteerd worden met de prognoses voor deze niet-ETS-emissies in het scenario met klimaatbeleid.

Dergelijke afzonderlijke niet-ETS-prognoses zijn in het VORA08 niet opgenomen. In de onderstaande tabel werden de prognoses van niet-ETS met klimaatbeleid (48.436 kton) bekomen door simpelweg de EU-ETS-cap van de prognosecijfers af te trekken. Maar prognosecijfers met klimaatbeleid zijn enkel betrouwbaar als ze met een afzonderlijke bottom-upanalyse tot stand komen. Dat is voor deze niet-ETS-bronnen niet het geval.

Het VORA08 vermeldt wel de niet-ETS-prognoses voor het scenario *zonder* klimaatbeleid, nl. 58 Mton. Op de onderbouwing van dit cijfer hebben de raden geen zicht.

Ook bij de gepubliceerde *emissiecijfers* wordt het onderscheid tussen ETS en niet-ETS niet gemaakt, omdat Vlaanderen enkel emissiecijfers rapporteert volgens de internationale methodiek. Het hieronder opgenomen cijfer voor niet-ETS-bronnen (48.517 kton) is door de raden berekend door van de gerapporteerde totale Vlaamse emissies voor 2007 de gesommeerde geverifieerde emissies van Vlaamse ETS-bronnen voor 2007 af te trekken (32.253 kton)¹⁸. Deze benadering is vermoedelijk niet helemaal correct omdat de berekeningswijze van emissies onder EU-ETS verschilt van deze onder het UNFCCC.

De raden vragen dus om bij de volgende rapportage werk van te maken van onderbouwde, afzonderlijke emissiecijfers en emissieprognoses voor ETS-bronnen en niet-ETS-bronnen.

Een dergelijk onderscheid is overigens niet alleen interessant om de afstand tot de doelstelling in te schatten en de benodigde inzet van flexibiliteitsmechanismen te voorspellen, maar ook om een beeld te vormen van de verdeling van de vereiste inspanningen in de ETS-sector versus de niet-ETS-sector.

¹⁸ De geverifieerde ETS-emissies voor 2007 zijn raadpleegbaar via het Community Transaction Log (<http://ec.europa.eu/environment/ets/>).

Deze rapportage in het kader van het EU-ETS verschilt van de rapportage in het kader van het benchmarkingconvenant omdat het toepassingsgebied en de ondervangen CO₂-emissies van beide instrumenten verschillen. (<http://www.benchmarking.be/docs/064-6063%20Eindrapport%20Evaluatie%20%20Benchmarkingconvenant%20dec%202008.pdf>)

Tabel 2. Cijfers op basis van VORA over onderscheid ETS en niet-ETS-emissies¹⁹

Kton CO ₂ -eq.	Emissies	AAU's	Prognoses 2010	
	2007		met klimaatbeleid	zonder klimaatbeleid
Totaal	80.770	Toegewezen aan Vlaanderen in Belgische lastenverdeling: 82.463	85.302	104.150
ETS	32.253	Beschikbaar voor conversie in EUA's volgens Vlaams luik van het toewijzingsplan: 36.866	36.866	46.150
Niet-ETS	48.517	Beschikbaar voor niet-ETS: 45.597	48.436	58.000
			Voorspelde inzet flexmex 2.839	

Belang voor de post 2012-periode.

Het onderscheid tussen ETS-emissies en niet-ETS-emissies is ook voor de post 2012-periode uiterst belangrijk. Immers, in de post 2012-periode gelden de klimaatdoelstellingen per lidstaat enkel nog voor de niet-ETS-emissies. Zo wil de EU de niet-ETS-emissies met 10% reduceren tussen 2005 en 2020, waarbij de doelstelling werd verdeeld over de 27 lidstaten. Voor België bedraagt de reductiedoelstelling voor de emissies van niet-ETS-sectoren 15% tussen 2005 en 2020. Emissiecijfers voor niet-ETS-bronnen voor 2005 (en daarna) zijn nodig als referentiepunt voor deze post-2012-doelstellingen.

Voor ETS-emissies zal een globale EU-ETS-cap gelden van -21% tussen 2005 en 2020. Er zal dus niet langer een ETS-cap op lidstaatniveau zijn.

2.2.2 Rapporteer transparant over beleidsresultaten

Volgens Minaraad en SERV is het aangewezen om in de toekomst – in het VORA of elders - uitgebreider te rapporteren over de resultaten van de *uitgevoerde* maatregelen en de opgestarte processen. Dat is wenselijk om de voortgang van het beleid beter te kunnen opvolgen en evalueren, maar ook om de betrokkenen te overtuigen van de zinvolheid van het gevoerde beleid en van de efficiënte besteding van overheidsmiddelen. Feedback over wat er met de input uit overleg gebeurde, is bijvoorbeeld cruciaal.

Over sommige klimaatmaatregelen wordt momenteel in afzonderlijke evaluatie- en monitoringrapporten en tijdens platform- en werkgroepbijeenkomsten uitgebreid, regelmatig en aan een ruim publiek gerapporteerd. Voor andere maatregelen is de opvolging en rapportage over de resultaten erg summier en weinig toegankelijk (bv. de opvolging van de uitvoering van de REG-openbare

¹⁹ De bedragen gemarkeerd in het rood werden door de raden berekend, maar zijn niet opgenomen, noch onderbouwd in het VORA. De ETS-emissies voor 2007 werden afgeleid uit de geverifieerde emissies in het nationaal register.

dienstverplichtingen door de netbeheerders en de rapportage over de resultaten van de REG-actieplannen van deze netbeheerders²⁰, de toegekende premies en hun effecten, etc.).

Het voorliggende VORA08 en de bijhorende databank bevatten weinig of geen informatie (of concrete referenties naar andere bronnen) over de resultaten van de diverse uitgevoerde maatregelen of maatregelpakketten. De cijfergegevens bij de geïdentificeerde indicatoren blijven grotendeels oningevuld. De evolutie van de gehanteerde emissiegegevens per maatschappelijke sector wordt enkel geaggregeerd opgenomen en wordt vaak niet geduid²¹. Doordat er geen zicht is op de reeds gerealiseerde emissiereductiepotentiëlen, noch op de additionaliteit van de bestaande maatregelen, kan geen inschatting gebeuren van de mate waarin de gerapporteerde emissiedalingen de jongste jaren een gevolg zijn geweest van het klimaatbeleid of van andere factoren, zoals bijvoorbeeld de zachte winters, de stijgende energieprijzen, etc.

Verder is ook de rapportage over de lopende onderbouwings- en overlegprocessen zeer summier in het VORA08. Het VORA08 geeft ook geen inzicht in wat er bijvoorbeeld met de resultaten van de Vlaamse klimaatconferentie is gebeurd.

2.2.3 Inventariseer sociaaleconomische effecten

SERV en Minaraad vinden het belangrijk dat de sociaaleconomische effecten van het huidige én het verwachte klimaatbeleid in kaart worden gebracht. De raden verwijzen daarbij onder andere naar de kosten voor de diverse doelgroepen, de werkgelegenheidseffecten van het beleid, de verdelingseffecten, etc. Dergelijke informatie is nodig om betere inschattingen en afwegingen te kunnen maken van de kosten en baten van klimaatmaatregelen. Dat is van belang om het huidige beleid te evalueren en om het ambitieniveau van het toekomstige klimaatbeleid te bepalen.

Het VORA08 brengt de sociaaleconomische effecten van het gevoerde en het geplande beleid niet in kaart, noch kwantitatief, noch kwalitatief. Het VORA08 en de bijhorende databank bevatten ook nauwelijks referenties naar studies over dergelijke sociaaleconomische effecten. Sociaaleconomische indicatoren komen slechts sporadisch in de databank voor. Bovendien hebben de raden geen weet van plannen van de Vlaamse overheid om deze effecten nader te onderzoeken en op te volgen.

2.3 Vraag naar doorrekening van nieuwe evoluties en gegevens

Een voortgangsrapport bij het Vlaams Klimaatbeleidsplan is volgens de Vlaamse Regering een belangrijk instrument voor de opvolging van het Vlaamse klimaatbeleid²². Voor de raden is het

²⁰ VORA, maatregel 2.7.1., blz. 46

²¹ In deel 2.3.1 van het VORA08 wordt wel gesteld dat de emissies van elektriciteitsproductie gedaald zijn door een lagere inzet van de fossiele elektriciteitscentrales en lokale warmteproductie. Deze lagere capaciteit werd opgevangen door onder andere meer binnenlandse groenestroomproductie (van 630 GWh tot 1641 GWh tussen 2004 en 2007, waardoor het aandeel groene stroom steeg tot 2,7%), een toename van WKK (5787 GWh tot 8983 GWh, tussen 2004 en 2007, een stijging van 10% tot 15%) en bijkomende import. Deze laatste factor werd niet gekwantificeerd.

²² Het VKP06-12 stelt hierover op blz. 9: "Om een efficiënte opvolging mogelijk te maken, heeft de Vlaamse Regering volgende instrumenten tot haar beschikking:

- 1, een databank met alle maatregelen is vanaf 2006 beschikbaar. Zij is voor iedereen toegankelijk en wordt op termijn geïntegreerd in de databank van het Nationaal Klimaatplan
- 2, een beknopt zesmaandelijks rapport over de evolutie van de projecten en de mogelijke knelpunten bij de uitvoering

VORA echter niet enkel een rapporteringsinstrument over de stand van het klimaatbeleid, maar ook een evaluatie- én bijsturingsdocument²³. Zij beschouwen het Vlaams klimaatbeleidsplan als een rollend plan dat, waar nodig, bijgestuurd wordt door de tweejaarlijkse voortgangsrapporten.

De tweejaarlijkse evaluatie en bijstelling van het klimaatbeleid moeten toelaten om rekening te houden met gewijzigde omstandigheden die een impact kunnen hebben op het te voeren klimaatbeleid, zoals wijzigingen van het (internationale) beleidskader, van productie- en consumptiepatronen, van energieprijzen, etc. De financieel-economische crisis en de totstandkoming van het Europese energie- en klimaatpakket zijn voorbeelden van dergelijke - al dan niet voorzienbare - omstandigheden, waarvan de impact op het te voeren klimaatbeleid bekeken moet worden (zie 2.3.1). Dat vereist ook dat bepaalde cijfergegevens regelmatig geactualiseerd worden en opgenomen worden in het VORA (2.3.2). Bij onzekerheden over toekomstige evoluties is de ontwikkeling van meerdere beleidsscenario's aangewezen (zie 2.3.3).

2.3.1 Impact van de financieel-economische crisis

SERV en Mineraad vragen om een inschatting te maken van de effecten van de financieel-economische crisis op de emissies, op de emissieprognoses, op de economisch haalbare emissiereductiepotentiëlen, op de realisatie van de Kyotodoelstelling en op de eventuele inzet van flexibiliteitsmechanismen.

De emissiegegevens en prognoses opgenomen in het VORA08 kunnen geen beeld schetsen van de impact van de financieel-economische crisis op het klimaatbeleid.

De ETS-emissiecijfers voor 2008 worden pas op 1/4/2009 bekendgemaakt. Overigens kan men verwachten dat de impact van de crisis pas duidelijk zichtbaar zal worden in de emissiecijfers voor 2009, die op 1/4/2010 beschikbaar zullen zijn.

De *prognoses* in het VORA08 zijn nog gebaseerd op cijfers en economische aannames van 2006 en voorspellen voor de industrie een zeer sterke stijging van de emissies.

De mogelijke impact van de crisis op de realisatie van de Kyotodoelstellingen is kwalitatief uitgelegd in een CPB/PBL-notitie, waarvan een uittreksel in onderstaand kader is opgenomen. Daarin wordt onder meer gesteld dat de crisis kan leiden tot productieverminderingen die een neerwaarts effect op de emissies kunnen hebben. Anderzijds is er door de crisis minder ruimte om energiebesparende investeringen te doen. Dat laatste kan versterkt worden door de dalende energieprijzen en de dalende koolstofprijzen. In ieder geval wordt het moeilijker om energie-efficiëntieverbeteringen te realiseren. Het netto-effect op de emissies en op de reductiepotentiëlen moet dus nader bekeken worden. Het onderscheid tussen ETS en niet-ETS-sectoren is daarbij belangrijk (cf. supra). Voor ETS-sectoren geldt immers een absoluut emissieplafond.

In ieder geval wensen de raden het blijvend belang te beklemtonen van structurele klimaatmaatregelen, ook in tijden van financieel-economische crisis. Deze structurele klimaatmaatregelen kunnen overigens gunstige sociaaleconomische neveneffecten hebben.

3, een tweejaarlijks voortgangsrapport, met een toelichting bij de toestand van het Vlaamse klimaatbeleid.

Blijkt dat Vlaanderen met dit plan de reductiedoelstellingen niet of maar laattijdig haalt, dan zal het beleid bijkomende interne en/of externe maatregelen voorzien en uitvoeren. "

²³²³ Het VKP06-12 vermeldt over de voortgangsrapporten bij het VKP02-05: "Via uitgebreide voortgangsrapporten (VORA) voorzag het beleid in jaarlijkse opvolging en bijsturing."

Kader 1. Fragment uit CPB/PBL-notitie: Effecten van de kredietcrisis op klimaat- en energiebeleid²⁴

3. Wat zijn de gevolgen van de kredietcrisis voor de realisatie van de Kyoto-doelstelling?

Vooral in sectoren die sterk van de export afhankelijk zijn, zoals de staalindustrie en de petrochemie, zullen de gevolgen van de recessie voor het productieniveau het duidelijkst merkbaar zijn. Dat geldt dus ook voor het daarmee gepaard gaande energiegebruik en de uitstoot van broeikasgassen. Voor de *ETS-bedrijven* geldt echter een nationaal emissieplafond, dat circa 42% van het Nederlandse Kyoto-doel voor de periode 2008-2012 bepaalt (een totale Nederlandse uitstoot die gemiddeld 6% lager is dan de uitstoot in het basisjaar 1990, inclusief de aankoop van emissiereducties in het buitenland). De werkelijke emissies van de Nederlandse emissiehandelende bedrijven (en daarmee de kredietcrisis) hebben daarom geen gevolgen voor de realisatie van het totale doel. Het enige effect is dat de prijs van emissierechten zal dalen, omdat de vraag naar energie terugloopt. Dit leidt overigens wel tot een lagere prikkel voor investeringen in energiebesparing.

De overige sectoren, waarvan de werkelijke emissies wel meetellen voor het Kyoto-doel, zijn wat CO₂ betreft vooral de gebouwde omgeving, verkeer en vervoer en glastuinbouw. Voor de overige broeikasgassen gaat het vooral om de landbouw en veeteelt, stortplaatsen en enkele industriële processen.

Daarnaast zou de recessie kunnen leiden tot een hoger uitvalpercentage van emissierechten van door de overheid gecontracteerde buitenlandse emissierechten uit CDM/JI-projecten.

Bij de *gebouwde omgeving* kan een beperkte emissieverlaging plaatsvinden, doordat de productie in de (internationale) handel en dienstensector terugloopt, wat tot minder energiegebruik leidt. Daartegenover staat dat er waarschijnlijk minder wordt geïnvesteerd in energiebesparende maatregelen, wat leidt tot een opwaartse druk van het energiegebruik. Bij *verkeer en vervoer* kan de economische achteruitgang leiden tot minder personenverkeer en vrachtvervoer. Anderzijds kunnen lagere brandstofprijzen tot een toename van vooral consumptieve personenkilometers leiden. Bij *de glastuinbouw* kan buitenlandse vraaguitval, bijvoorbeeld voor de bloementeel, leiden tot een lagere productie en energiegebruik. Maar ook hier kunnen lagere energieprijzen tot minder energiebesparing leiden.

Het effect van de kredietcrisis op de emissies van *niet-CO₂ broeikasgassen* is waarschijnlijk beperkt omdat de voedselproductie en voedselconsumptie relatief ongevoelig zijn voor recessies. Het effect op de emissies van de landbouw en veeteelt en de organische afvalsector (stortplaatsen), die het grootste aandeel in de niet-CO₂-bronnen uitmaken, is daarom beperkt.

De conclusie is dat de kredietcrisis in de Kyoto-periode geen effect zal hebben op de netto emissies van de ETS-sector, omdat daarvoor een vast plafond geldt. De omvang van het effect van de kredietcrisis op de emissies van de overige sectoren is onzeker, in verband met de tegengesteld werkende effecten van activiteitenvermindering door de teruglopende economie en verminderde energiebesparing door de lagere energieprijzen. De verwachting is echter dat het volume-effect in de sectoren handel, diensten en transport groter is dan het effect van verminderde energiebesparing, dat in de grootteorde van enkele tienden procenten ligt. Dit betekent dat lagere economische groei het behalen van de Kyoto-doelstelling gemakkelijker zal maken.

2.3.2 Actualisering van cijfergegevens

De tweejaarlijkse voortgangsrapporten vereisen dat op periodieke basis cijfergegevens worden geactualiseerd. Voor emissiegegevens kan daarvoor gemakkelijk aangesloten worden bij de periodieke rapportages aan de Europese Commissie en het UNFCCC. Voor de prognoses liggen deze gegevens niet automatisch klaar en zullen nieuwe studies en berekeningen nodig zijn. Dat laatste geldt eveneens voor gegevens over kosten, sociaaleconomische effecten etc.

De raden stelden hierboven reeds vast dat de in het VORA08 gehanteerde prognoses dateren uit 2006. Binnenkort worden evenwel geactualiseerde prognoses verwacht van een VITO-studie. De SERV en Mineraad verwachten dat daarmee in de toekomst rekening wordt gehouden.

Voor de gebouwensector geeft het VORA08 overigens zelf aan²⁵ dat er op dit moment nog een onderzoek loopt naar de inschatting van het energieverbruik en de CO₂-uitstoot in een business-as-usualscenario en bij uitvoering van het Energierenovatieprogramma 2020.

²⁴ <http://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/500115008.pdf>

²⁵ op blz. 48

2.3.3 Ontwikkeling van meerdere scenario's

SERV en Mineraad vragen om meerdere beleidsscenario's te ontwikkelen die aangeven hoe Vlaanderen zijn klimaatdoelstelling zal realiseren in diverse omstandigheden en hypothesen. Zeker in het licht van de gewijzigde omstandigheden door de financieel-economische crisis (cf. supra) is dat belangrijk. De scenario's moeten het debat voeden over de vraag 'wat als?'. Bijvoorbeeld: wat als de energieprijzen wijzigen, wat als de interne maatregelen niet voldoende (snel) worden uitgevoerd, wat als een maatregel het vooropgestelde reductiepotentieel niet realiseert, ...? Dit om beter voorbereid te zijn en om overhaaste, ad-hocbeslissingen te vermijden.

Daarbij is het nodig dat de aannames en de resultaten van de uitgevoerde scenarioanalyses gepubliceerd worden, waarbij voor de diverse scenario's de gehanteerde prognoses en reductiepotentiëlen per (sub)sector geëxpliciteerd worden. In de voortgangsrapporten kan dan een verwijzing naar deze publicaties worden opgenomen.

Het VORA08 werkt slechts met één - wellicht weinig actueel – toekomstscenario *met* beleid, waarbij geen onzekerheidsmarges inzake de aannames, prognoses en de reductiepotentiëlen van de geplande maatregelen worden gepresenteerd. Het toekomstscenario *zonder* klimaatbeleid is een theoretisch BAU-scenario en kan niet als een alternatief beleidsscenario worden beschouwd.

Nochtans menen de raden dat het mogelijk moet zijn om op korte termijn met het milieukostenmodel (MKM), dat uitgebreid werd met een klimaatmodule, meerdere scenario's en prognoses uit te werken en sensitiviteitsanalyses te doen. Het VORA08 vermeldt de mogelijkheden van het MKM²⁶, maar geeft niet aan wat de concrete plannen ter zake zijn.

²⁶ blz. 99

3. Aandachtspunten voor het toekomstige klimaatbeleid

Zoals toegelicht in de inleiding, wensen SERV en Minaraad in dit advies te focussen op de grote lijnen in het klimaatbeleid en vooral op het toekomstige te voeren klimaatbeleid. Hierna overlopen Minaraad en SERV enkele aandachtspunten voor dit toekomstige klimaatbeleid. Daarbij komen onder meer enkele verbeterpunten aan bod die zij reeds eerder in het Vlaamse klimaatbeleid signaleerden - en die het VKP 06-12 zelf ook identificeerde (zie onderstaand kader).

Kader 2. Lessen en uitdagingen Vlaams klimaatbeleid²⁷

Pluspunten	Verbeterpunten
Procesmatig	
<ul style="list-style-type: none"> • Een eerste uitgebreide horizontale klimaattoefening • De ervaring met een lopend plan en de effectieve opvolging • De bruikbaarheid van de adviezen MINA/ SERV/Vlaams Parlement • Een betere informatie die leidde tot betere en vollediger emissie-inventarisatie • Een versnelling sinds 2004 (decreten, besluiten, politieke afspraken) 	<ul style="list-style-type: none"> • De uitwerking van een algemene strategie Een betere horizontale en verticale integratie • Een grotere betrokkenheid van doelgroepen en actoren • De toevoeging van een visie op de rol van technologie en innovatie • Een systeem van opvolging dat evaluatie mogelijk maakt
Technisch - inhoudelijk	
<ul style="list-style-type: none"> • De formulering van nieuwe projecten uit steeds meer beleidsdomeinen • De effectiviteit van de werkgroepen onder de Taskforce Klimaatbeleid • De afronding van enkele projecten • Een hanteerbare projectfiche • De bundeling van de Vlaamse klimaatacties vanaf 2000 • Het leerproces van de indicatoren 	<ul style="list-style-type: none"> • De nood aan meer maatregelen om de Kyoto-doelstelling te realiseren • De vereenvoudiging van een eenduidige opvolging • De uitwerking van de financiering van het klimaatbeleid • De weergave van een onderbouwd referentiescenario. • De aanmaak van een databank met een overzicht van alle maatregelen • Een kwantitatieve inschatting van de kostenefficiëntie en van de sociaal-economische kostprijs • De aanvulling van instrumenten voor klimaatacties

3.1 Belang van een ambitieus klimaatbeleid

De raden onderstrepen opnieuw het grote en blijvende belang van een ambitieus klimaatbeleid. Een ambitieus klimaatbeleid is nodig als antwoord op de dreigende en voorspelde klimaatverandering en op de klimaatengagementen die België en Vlaanderen in internationaal verband aangingen. Daarnaast heeft het klimaatbeleid ook secundaire voordelen zoals een verminderde energieafhankelijkheid (o.a. door een lagere energievraag en een grotere diversificatie van energiebronnen), de ontwikkeling van 'nieuwe' economische sectoren, gunstige effecten op andere milieuproblemen zoals luchtverontreiniging, etc.

²⁷ zoals opgenomen in het Vlaams Klimaatbeleidsplan 2006-2012 (blz. 33).

Het Vlaamse klimaatbeleid stond de jongste jaren op de politieke agenda en het maatschappelijk draagvlak voor het klimaatbeleid groeide ongetwijfeld. Recent nog hebben de sociale partners en de milieubeweging de klimaat- en energieproblematiek trouwens naar voren geschoven als een van de kernpunten voor het Pact 2020, het toekomstpact voor Vlaanderen dat zij op 20 januari 2009 met de Vlaamse Regering en de rest van het georganiseerde middenveld afsloten²⁸. Ook kwamen het energie- en klimaatbeleid nadrukkelijk voor in de afzonderlijke insteken van beide raden voor het Belgisch voorzitterschap van de Europese Unie²⁹.

Omwille van het belang van een ambitieus klimaatbeleid, rekenen de raden erop dat in de komende jaren op het gecreëerde maatschappelijke draagvlak verder gebouwd zal worden.

Mineraad en SERV formuleren aanbevelingen om dat toekomstige klimaatbeleid op vijf punten te verbeteren en zo de klimaatstrategie te verbreden:

1. De aanpak van de kritische verbeterpunten (zie deel 3.2).
2. De versterking van het langetermijnperspectief (zie deel 3.3).
3. De verzekering van beleidscoördinatie tussen beleidsniveaus en beleidsdomeinen (zie deel 3.4).
4. De versteviging van de processen zoals capaciteitsopbouw, onderbouwing en overleg (zie deel 3.5).
5. De bewaking van kostenefficiëntie en financiering (zie deel 3.6).

3.2 Aanpak van kritische verbeterpunten

De raden vragen om kritische verbeterpunten in het klimaatbeleid te detecteren en aan te pakken. Er moet vermeden worden dat bepaalde emissiebronnen of (resterende) emissiereductiemogelijkheden onaangeboord blijven. Bij de detectie van mogelijke verbeterpunten moet voldoende aandacht gaan naar de verschillende types broeikasgassen en de diverse maatschappelijke (sub)sectoren.

In onderstaand kader geven de raden alvast enkele voorbeelden van kritische verbeterpunten waarover het VORA08 weinig of niets zegt. Er zijn nochtans indicaties dat 'achter de schermen' aan de invulling van enkele van deze verbeterpunten wordt gewerkt. In dat geval is het volgens de raden wenselijk dat dit in het VORA08 wordt vermeld.

²⁸ <http://www.vlaandereninactie.be/nlapps/docs/default.asp?id=415>

²⁹ SERV, Advies over de prioriteiten voor het Belgische EU-voorzitterschap 2010 (15/12/2008).

Mineraad, Advies van 27 november 2008. Voorbereiding van het Belgische voorzitterschap van de Europese Unie (EU) in 2010.

Kader 3. Voorbeelden van kritische verbeterpunten in het klimaatbeleid

- *Warmtebeleid.* Naast de inzet van groene stroom, WKK en biobrandstoffen is de inzet van groene warmte een belangrijk aspect van de inzet van hernieuwbare energie, waarvoor ook de EU-richtlijn terzake aandacht vraagt. In Vlaanderen heeft het groene warmtebeleid en het warmtebeleid in het algemeen nog weinig vorm gekregen. Het is bijvoorbeeld nog onduidelijk of en zo ja, hoe de aanwending van de diverse vormen van groene warmte of restwarmte in de toekomst extra gestimuleerd zal worden. De warmtekwestie komt nauwelijks aan bod in het VORA³⁰.
- *Biomassa- en afvalbeleid.* Het VORA08 vermeldt inzake het biomassa- en afvalbeleid enkele beperkte initiatieven. Toch bestaat er nog discussie over de inzet van afval- en biomassastromen voor het opwekken van energie. Welke stromen kunnen ingezet worden voor energetische valorisatie? Aan welke voorwaarden moeten deze stromen voldoen? Onder welke milieuvorwaarden kunnen ze best worden ingezet? Welke ondersteuningsmechanismen zijn hiervoor aangewezen? Welke stromen zijn eerder geschikt voor recyclage?
- *Netinfrastructuurbeleid.* De toenemende introductie van bijkomende decentrale productie-eenheden voor hernieuwbare energie zal een aanpassing van de netinfrastructuur vergen. Hoewel verkennend onderzoek naar de aanpassingen van de elektriciteitsnetten werd opgestart, is het VORA08 hierover zeer summier.
- *Alternatief REG-beleid voor bestaande gebouwen.* Het huidige REG-beleid voor gebouwen focust op normen voor nieuwbouw en verbouwing enerzijds en op diverse premiestelsels voor bestaande gebouwen anderzijds. Ondanks de reikwijdte en de budgetten voor deze premiestelsels stellen de raden vast dat de doelgroepen - nochtans zeer kostenefficiënte - maatregelen in bestaande gebouwen niet nemen. Meer subsidies en premies voorzien, zal in dat geval niet helpen. Er zijn blijkbaar andere dan financiële hinderpalen die het beleid onvoldoende weet aan te pakken. Een andere aanpak lijkt nodig. Hierover moet verder worden nagedacht.
- *Koelingsbeleid.* Het beleid voor de stimulering van natuurlijke en hernieuwbare koeling werd tot nu toe beperkt ingevuld. De EPB-regelgeving³¹ neemt de energiebehoefte voor koeling op in de EPB-berekeningen en voorziet in een verplichte haalbaarheidsstudie naar alternatieve koelingsystemen voor grote nieuwe gebouwen (maatregel 2.3.4 in het VORA). Niettemin blijft de stimulering van natuurlijke en hernieuwbare koelingsystemen in kleinere nieuwe gebouwen en bestaande gebouwen een aandachtspunt. Meer nog, de bestaande EPB-regelgeving lijkt de introductie van alternatieve koelingsystemen eerder te hinderen dan te stimuleren doordat dergelijke systemen moeilijk ingepast kunnen worden in de EPB-methodiek.

³⁰ 'Naar een duurzame en koolstofarme energievoorziening' gaat in feite alleen over groene stroom en WKK, niet over groene warmte.

³¹ Regelgeving inzake de energieprestaties en het binnenklimaat van gebouwen.

- *Alternatieve financieringsmechanismen (TPF, etc..)*. Al eerder hebben de raden de nood aan slimme, alternatieve financieringsmechanismen aangekaart, onder andere voor REG-investeringen in gebouwen³². Het VORA08 bevat ter zake twee beperkte projecten: de inschakeling van een private vennootschap om 1 miljard euro te investeren in schoolinfrastructuur tegen een prestatiegebonden beschikbaarheidsvergoeding (maatregel 2.6.1.) en het proefproject met het energierenovatiekrediet (maatregel 2.6.2) dat eind september 2008 afliep en waarvan de toekomst onzeker is.³³ Alternatieve financieringsmechanismen moeten zeker nader uitgewerkt worden voor energierenovatie van bestaande woningen van bewoners met een lagere sociaaleconomische status (SES), maar ook van publieke gebouwen.
 - *Stimulering van ketenefficiëntie*. Door de verbetering van ketenefficiëntie kan wellicht nog een aanzienlijke hoeveelheid energie bespaard worden. Het potentieel van deze maatregel blijft nog onderbelicht, veelal omdat een dergelijke aanpak tussen de plooiën van de traditionele indeling in maatschappelijke sectoren valt.
 - *ICT-beleid*. In het Vlaamse klimaatbeleid ontbreekt grotendeels het ICT-perspectief. Enerzijds worden weinig of geen initiatieven voorzien om - binnen de Vlaamse bevoegdheden - stimuleren te voorzien voor ICT-toepassingen die energie helpen besparen. Anderzijds is er nauwelijks aandacht voor het ICT-gebonden energieverbruik dat steeds belangrijker wordt en waarvoor goede reductiemogelijkheden bestaan.
-
- *Carbon capture and storage (CCS)*. Het Vlaamse klimaatbeleid verschaft nog weinig duidelijkheid over de positie ten aanzien van de afvang en opslag van CO₂. Koolstofopvang en – opslag worden in het VORA08 vermeld als post 2012-maatregelen die in de steigers staan³⁴ en recent werd een ontwerpdecreet Diepe Ondergrond uitgewerkt. Verdere visievorming lijkt evenwel nodig.
 - *O&O-beleid*. Een ambitieuzer en gericht O&O-beleid op het vlak van energie is nodig om op langere termijn grotere stappen voorwaarts in het klimaatbeleid te kunnen zetten (cf. ook 3.3.3.).
 - *Flexmex-strategie*. Het is momenteel onduidelijk welke kredieten op welke wijze precies aangekocht zullen worden en hoe deze gefinancierd zullen worden. De Inspectie van Financiën merkte ter zake in zijn advies van 13 februari 2009 op dat de budgettaire inpasbaarheid niet wordt aangetoond, noch voor de begroting 2009, noch voor de meerjarenbegroting.
 - *Adaptatiebeleid*. Volgens Mineraad en SERV moet het adaptatiebeleid volwaardig deel uitmaken van het klimaatbeleid en moet met de nood aan adaptatie rekening gehouden worden in de diverse andere beleidsdomeinen. Op dit moment is de nood aan adaptatie nog niet geïntegreerd in alle plannen, strategieën en projecten van de relevante andere beleidsdomeinen.

3.3 Versterking van het 2020-perspectief

Het VORA08 bij het VKP06-12 beslaat de periode tot 2012. Het richt zich daarmee terecht op de Kyotoperiode die loopt van 2008 tot 2012. Maar ook voor de post-Kyotoperiode krijgen de doelstellingen stilaan vorm. Momenteel wordt op internationaal niveau onderhandeld over de opvolger van het Kyoto-protocol. Op Europees niveau is een klimaat- en energiepakket afgesproken dat reeds vrij concrete bakens uitzet voor 2020. Zo zal België tussen 2005 en 2020 zijn broeikasgasemissies

³² Advies van SERV en Mineraad van 30 juni 2006 over het Vlaams Klimaatbeleidsplan 2006-2012.

³³ blz. 45 van het VORA

³⁴ op blz. 103 en 104

met 15% moeten verminderen³⁵, zal in 2020 13% van het finaal energiegebruik uit hernieuwbare energiebronnen opgewekt moeten worden en zal binnen de transportsector 10% van het energiegebruik uit hernieuwbare elektriciteit, biobrandstoffen of waterstof moeten komen. Voor Vlaanderen zijn nog geen concrete doelstellingen voor 2020 afgesproken, maar het is in ieder geval duidelijk dat de doelstellingen voor de post 2012-periode een pak ambitieuzer zullen zijn dan de Kyotodoelstelling.

Volgens Minaraad en SERV moet het Vlaamse klimaatbeleid nu al rekening houden met de periode na 2012. Dat is nodig omwille van de efficiëntie en de consistentie van het beleid. Initiatieven met het oog op de ambitieuzere doelstellingen na 2012 moeten nu al voorbereid, geconcipeerd en opgestart worden. Bovendien vergt het ambitieuzere langetermijnkader een bijstelling van de processen die bij de totstandkoming en de uitvoering van het beleid van belang zijn. Het gaat dan vooral over de voorbereiding en de onderbouwing van het beleid, het overleg en de samenwerking met de doelgroepen en de ondersteuning en de financiering van initiatieven.

SERV en Minaraad erkennen dat het VORA08 al positieve aanzetten bevat voor een post 2012-beleid (zie onderstaand kader).

Kader 4. Aanzetten voor een post 2012-beleid in het VORA08

- Het VORA08 kondigt aan dat de komende jaren een Vlaamse klimaatstrategie ontwikkeld zal worden die tegemoet komt aan ambitieuze langetermijndoelstellingen en die een aantal trendbreuken realiseert.
- Het VORA08 geeft aan hoe Vlaanderen technisch, economisch en maatschappelijk onderbouwde engagementen voorbereidt tot 2020 en werkt een aantal bouwstenen voor een toekomstige Vlaamse post 2012-strategie uit.
- Bij diverse maatregelen vermeldt het VORA08 welke verdere stappen met een langeretermijnperspectief worden voorzien³⁶.
- In het deel 'post 2012' vermeldt het VORA08 enkele acties met een langeretermijnperspectief. Het gaat onder meer over het Energierenovatieprogramma 2020, het project transitie management Duurzaam Wonen en Bouwen, de uitwerking van een meerjarenstrategie voor duurzame sociale woningbouw, de uitwerking tegen 2010 van een nationaal actieplan hernieuwbare energie, de uitvoering van het actieplan energie-efficiëntie 2008-2010, de introductie van demonstratieprojecten inzake CCS, het lopende (of afgeronde) onderzoek inzake de link tussen lucht- en klimaatbeleid, de introductie van een systeem van kilometerheffing met een horizon van 2011, het onderzoek naar de opvolger van een convenant met de industrie en de introductie van smart grids.

Niettemin klinkt volgens de raden het post 2012-perspectief te weinig door in het Vlaamse klimaatbeleid en in het VORA08. De voorbereiding van de visiebepaling en -uitwerking lijkt enkel te gaan over de vaststelling van technisch, economisch en maatschappelijk onderbouwde *reductiedoelstellingen* voor 2020. Ook komt de vereiste bijstelling van de processen die bij de vormgeving en uitvoering van het beleid van belang zijn, in het VORA nauwelijks aan bod.

³⁵ Bij een unilateraal klimaatakkoord (een eenzijdig Europees engagement of een akkoord waarbij de verbintenissen van de niet-Europese partners als onvoldoende worden beschouwd), waarbij de EU zich engageert om de broeikasgasemissies met 20% te reduceren.

³⁶ Bijv. in maatregel 2.8.2 wordt aangegeven dat VEA in 2009 zal starten met de opmaak voor een stappenplan met acties op langere termijn (blz. 49).

Minaraad en SERV formuleren enkele aanbevelingen om het post 2012-perspectief beter in het VORA te integreren en hopen dat het VORA2010 ter zake vorderingen kan laten zien. Ten eerste moet het reductiepotentieel verbonden met innovatie en transitie management, twee maatregelen bij uitstek met een langetermijnperspectief, beter aangewend worden (cf. deel 3.3.1). Ten tweede moeten bestaande klimaatmaatregelen, waar nodig, aangepast worden aan een post 2012-beleidskader. Zo moet volgens de raden een heroverweging gebeuren van onder andere het ondersteuningsbeleid voor groene stroom en het energie-efficiëntiebeleid voor de industrie (zie deel 3.3.2). Verder vragen de raden naar een betere integratie van de post 2012-acties bij de reguliere klimaatacties (zie deel 4.2.2. met de technische bemerkingen over de indeling van het VORA).

De vereiste bijstelling van de processen die bij de voorbereiding en uitvoering van het beleid van belang zijn, komt in deel 3.4, 3.5 en 3.6 afzonderlijk aan bod.

3.3.1 Zet meer in op innovatie en transitie management

SERV en Minaraad vragen dat de aandacht voor innovatie in alle aspecten van het klimaatbeleid wordt versterkt. In dat verband moeten ook de kansen worden benut om via transitie management of soortgelijke brede leernetwerken en maatschappelijke interactieprocessen bewuste innovaties op systeemniveau te realiseren. In het bijzonder voor het energiesysteem lijkt de opstart van een transitieproject met een 2050-perspectief aangewezen.

Over transitie en systeeminnovatie is het VORA08 zeer beknopt. Enkele regels³⁷ geven aan welke transitie managementprojecten in Vlaanderen opgestart werden. Over de verdere stappen, de voorziene mensen en middelen wordt niets vermeld. Dat is een gemiste kans. De transitie managementprojecten lijken daardoor in de marge te blijven staan.

Op dit moment worden de innovatie-initiatieven vrij summier opgevat en lijken ze weinig geïntegreerd in het klimaatbeleid³⁸. Zo is de dynamiek van het MIP in de praktijk beperkt. Er zijn bovendien weinig of geen initiatieven om innovatiebelemmerende elementen uit het bestaande klimaatbeleid te inventariseren en weg te werken.

3.3.2 Hanteer langetermijnperspectief bij de vormgeving en evaluatie van maatregelen

Enkele huidige klimaatmaatregelen lijken niet langer aangepast aan een post 2012-beleidskader. Door nu reeds het langetermijnperspectief voor deze maatregelen in beschouwing te nemen, zijn stapsgewijze aanpassingen van de sturings- en ondersteuningsmechanismen mogelijk en kunnen schokken en de eventueel daarmee verbonden investeringsonzekerheden vermeden worden.

Zo hebben de raden al eerder gewezen op de nood aan een fundamentele herdenking op van het ondersteuningsmechanisme voor groene stroom, onder meer in het licht van de stringenter doelstellingen en gezien de tekortkomingen van het huidige groenestroomcertificatensysteem (gebrek aan marktwerking, windfall profits, etc.).

³⁷ op blz. 101- 102

³⁸ In het VORA08 is het innovatiebeleid opgenomen als aparte cluster.

Het energie-efficiëntiebeleid voor de industrie is een ander voorbeeld van een maatregel die heroverwogen moet worden in een langeretermijnperspectief. Zo zullen onder meer de verwachte aanpassingen aan het Europees emissiehandelssysteem een aanpassing vergen van het energie-efficiëntieconvenantenbeleid. Bij de beschrijving van de maatregel 'uitvoeren en opvolgen benchmarkingconvenant' (4.1.2.) wordt niets over post 2012-beleid vermeld; de beschrijving van de post 2012-acties vermeldt wel kort een onderzoek naar een nieuw soort convenant.³⁹ Vlaanderen zal verder ook beslissingen moeten voorbereiden over hoe het gewijzigde Europese emissiehandels-systeem geïmplementeerd zal worden, bijvoorbeeld inzake de veiling van rechten. Daarover bepaalt het VORA08 niets.

3.4 Verzekering van de beleidscoördinatie

Minaraad en SERV hebben ook vroeger al gewezen op het belang van een betere coördinatie van het klimaatbeleid. Naarmate het klimaatbeleid verder in een stroomversnelling geraakt, stijgt het belang om overlappingsen en incoherenties van het beleid op de diverse niveaus en domeinen te verkleinen en mogelijke synergieën te benutten. 'Een betere horizontale en verticale integratie' was trouwens een van de verbeterpunten uit het VKP06-12.

Hoewel het VORA08 de nood aan beleidscoördinatie hier en daar wel aanstipt, zien de raden nog mogelijkheden om de horizontale en verticale beleidscoördinatie in de toekomst te versterken.

3.4.1 Stuur verder aan op coördinatie met andere beleidsniveaus

Recent hebben SERV en Minaraad in hun gezamenlijk advies over het Nationaal Klimaatplan 2009-2012 gewezen op de noodzaak en meerwaarde van een betere afstemming en coördinatie tussen de beleidsniveaus (zie onderstaand kader).

Kader 5. Belang van afstemming en coördinatie tussen beleidsniveaus⁴⁰

- De bevoegdheden voor energie, maar ook voor veel andere belangrijke klimaatgerelateerde beleidsdomeinen, zijn verdeeld over de federale en gewestelijke overheden. Een doeltreffend beleid is enkel mogelijk indien er onderling afspraken gemaakt worden. Gebrek aan afstemming en coördinatie is vaak de reden waarom individuele maatregelen niet of onvoldoende kunnen werken of waarom doorbraken er niet komen.
- Gebrek aan afstemming en coördinatie zorgt voor inefficiënties en contradicties in het beleid en voor hoge(re) kosten voor burgers en bedrijven.
- Afstemming tussen het klimaatbeleid van de verschillende overheden is nodig om een 'gelijkwaardig' beleid in de diverse regio's te bekomen. Dit betekent niet dat een identiek beleid moet gevoerd worden. Er moet wel gezorgd worden voor een level playing field.
- De nood aan afstemming en coördinatie wordt groter bij stringenter doelstellingen die eraan komen en bij verhoogde inspanningen die nodig zullen zijn.
- De nood aan afstemming en coördinatie wordt groter naarmate het beleid op verschillende niveaus verder uitgewerkt wordt en meer maatregelen vorm hebben gekregen: in plaats van enkel te kijken naar welke (nieuwe) maatregelen er zijn, is aandacht nodig voor de implemen-

³⁹ blz. 105

⁴⁰ Uit het advies van SERV en Minaraad over het Nationaal Klimaatplan 2009-2012.

tatie van deze maatregelen en daarbij is afstemming en coördinatie met andere initiatieven erg belangrijk.

De raden vinden het dan ook een goede zaak dat de Vlaamse overheid al heel wat initiatieven heeft genomen om aan te sturen op meer coördinatie met de andere beleidsniveaus. Zo heeft de Vlaamse overheid gepoogd om voor de EPB-regelgeving te komen tot een betere afstemming tussen de federale en de diverse gewestelijke overheden. De Vlaamse overheid heeft ook het voortouw genomen om samen met het federale niveau de databank voor de opvolging van het klimaatbeleid te ontwikkelen. Een dergelijke databank blijft slechts een eerste stap om meer inhoudelijke afstemming te realiseren tussen het Vlaamse klimaatbeleid en het overige Belgische (federale, Waalse, Brusselse) klimaatbeleid.

Ondertussen blijft de gebrekkige coördinatie met de federale overheid en de overige gewesten op heel wat domeinen voor problemen zorgen. Enkele voorbeelden zijn opgenomen in onderstaand kader. De raden vragen om de afstemmingsproblemen verder te inventariseren en aan te pakken. In dat licht moeten inspanningen gebeuren om de bestuurlijke mechanismen te versterken die toelaten om de coördinatie systematisch te verzekeren.

Kader 6. Enkele voorbeelden van onvoldoende verticale integratie

- De energieprestatieregelgeving verschilt zowel op het vlak van de methodologie als op het vlak van de eisen. Een betere afstemming is gewenst.
- Een betere afstemming van het subsidie- en premiebeleid tussen de beleidsniveaus (gewestelijke energiepremies en federale belastingsvermindering) staat al lang op de agenda.
- Het federale productbeleid kan een belangrijke bijdrage leveren aan het beleid inzake energieefficiëntie van de gewesten (en vice versa).
- Het ondersteuningsbeleid voor hernieuwbare energie is verschillend in de gewesten, wat leidt tot inefficiënties.
- Een betere afstemming kan ook leiden tot meer efficiëntie van het infrastructuurbeleid: transportinfrastructuur, energie-infrastructuur, etc.

3.4.2 Versterk de horizontale beleidscoördinatie

SERV en Minaraad stellen vast dat het Vlaamse klimaatbeleid vooruitgang boekte in de versterking van de beleidscoördinatie tussen beleidsdomeinen. Toch blijft er nog een weg af te leggen.

De diverse bevoegdheidsdomeinen, ook de andere dan leefmilieu en energie, hebben input geleverd voor het VORA. Maar deze input blijkt erg ongelijksoortig. De diverse acties worden meestal naast elkaar geplaatst. Onderstaand kader geeft enkele voorbeelden van gevallen waar de nood aan betere coördinatie tussen beleidsdomeinen voelbaar is.

Het VORA08 geeft aan dat de versterking van horizontale beleidscoördinatie belangrijk is⁴¹, maar plant weinig concrete stappen. Er moet concreet werk worden gemaakt van klimaatoplossingen die zich situeren op snijpunten tussen beleidsdomeinen.

⁴¹ bv. blz. 100, met het oog op het post 2012-beleid

Kader 7. Enkele voorbeelden van onvoldoende horizontale coördinatie

- *Gebouwengerelateerd beleid.* Het REG- en het EPB-beleid voor gebouwen staan vrij los van het overige gebouwengerelateerd beleid van andere beleidsdomeinen zoals bijvoorbeeld het beleid inzake ruimtelijke ordening, het armoede- en sociaal beleid, het woonbeleid, het milieu-beleid en het preventief gezondheidsbeleid. Al eerder hebben Minaraad en SERV erop gewezen dat een gebrek aan horizontale coördinatie kan leiden tot inefficiënties en gemiste synergieën. Concreet zijn er nog meerdere opportuniteiten, onder andere bij de link van het energiebeleid met:
 - Woon-, armoede- en sociaal beleid (onderlinge afstemming van de premiestelsels in het energie-, woon-, armoede- en sociaal beleid⁴²).
 - Beleid inzake ruimtelijke ordening (afstemming van de procedures en opvolgingssystemen in de EPB-regelgeving).
 - Onderwijsbeleid (afstemming van de onderwijs- en opleidingsprogramma's voor de bouwsector op de nieuwe EPB-vereisten).
 - Milieubeleid (vanuit het energiebeleid wordt gesuggereerd om zeer oude of vervallen woningen af te breken. De vraag rijst of het inderdaad beter is om ze af te breken dan wel om ze te renoveren.⁴³ Samen met het milieu- en energiebeleid moeten de nadelen van de afval- en heropbouwfase vergeleken worden met de voordelen inzake een betere energie-efficiëntie tijdens de gebruiksfase).
 - Preventief gezondheidsbeleid (gezondheidsaspecten van diverse ventilatiesystemen en het belang van een goed onderhoud van dergelijke systemen in de EPB-vereisten).
 - ...
- *Beleid inzake decentrale energieopwekking.* Het beleid inzake decentrale energieopwekking krijgt vooral vorm onder impuls van het energiebeleid. Ook hier worden kansen gemist op betere afstemming met ruimtelijke ordening, infrastructuurbeleid, etc.
 - Infrastructuurbeleid (nood aan voorafgaande analyses om vraag en aanbod aan energie zoveel mogelijk op elkaar af te stemmen, beheersing van de impact van de inplanting van decentrale energieopwekking op de netinfrastructuur, etc.).
 - Ruimtelijke planning (wegwerken van onduidelijkheden over de toelatingen voor zonnepanelen in specifieke gevallen, onderzoek naar de impact van de zonnepanelen op de architecturale kwaliteit van de omgeving).
 - ...

3.5 Verstevinging van de capaciteit en de betrokkenheid

Een omvattende klimaatstrategie heeft volgens Minaraad en SERV niet alleen oog voor concrete projecten en maatregelen, maar ook voor processen zoals kennis- en capaciteitsopbouw (bijv. inzake de werking van beleidsinstrumenten), onderbouwing (bijv. door scenarioanalyses, prognoses en kosten-batenanalyses), overleg en opvolging. Zeker in het licht van het ambitieuzere langetermijnkader (cf. supra) is een bijstelling van deze processen nodig. De raden gaan hierna nader in op de overleg- en opvolgingsprocessen.

⁴² renovatiepremie 2.4.3., dakisolatiepremie 2.4.9., 2.4.5. premie niet-belastingbetalers, etc.

⁴³ cf. maatregel 2.8.2., blz. 49

3.5.1 Garandeer een blijvende betrokkenheid van doelgroepen

SERV en Minaraad vinden een nauwe betrokkenheid van de doelgroepen en actoren bij het klimaatbeleid belangrijk. De overschakeling naar een koolstofarme economie is immers een maatschappelijk transitieproces dat de actieve inzet van alle maatschappelijke actoren vereist. Enkel door overleg en dialoog kunnen de gewenste resultaten worden bereikt. 'Grotere betrokkenheid van doelgroepen en actoren' was dan ook een van de verbeterpunten uit het VKP06-12.

De raden stellen vast dat de dynamiek van de Vlaamse Klimaatconferentie (VKC) door een combinatie van factoren bij alle betrokken partijen grotendeels verloren ging.

Minaraad en SERV vragen dat de Vlaamse Regering de betrokkenheid van de doelgroepen bij het klimaatbeleid ook in de toekomst garandeert, waarbij - naar gelang het onderwerp - het geschikte overlegniveau gekozen wordt. Voor het overleg over decreten en besluiten zijn de strategische adviesraden (SAR's) het aangewezen forum, terwijl voor meer strategische keuzes zoals inzake het post 2012-beleid ruimer overleg, bijvoorbeeld in het kader van de VKC, nodig is. Het was namelijk de bedoeling van de VKC om dergelijke ruime betrokkenheid te organiseren. Voor technische discussies lijken meer technische overlegfora ideaal. Belangrijk daarbij is dat er steeds en meer aandacht gaat naar de evenwichtige vertegenwoordiging van de gesprekspartners in het overleg en naar de transparantie van het gevoerde overleg.

3.5.2 Maak tijd voor de evaluatie van bestaande maatregelen

Wetenschappelijk onderbouwde evaluaties van beleidsmaatregelen zijn een onmisbare input om te leren en het beleid bij te sturen. Ook doelgroepen zijn vaak goed geplaatst om knelpunten bij de implementatie van maatregelen aan te geven en voorstellen te doen om deze te remediëren. De raden vragen daarom om expliciet tijd vrij te maken om in overleg met de doelgroepen bestaande maatregelen te evalueren.

Het VORA08 zet de meeste acties uit het VKP06-12 gewoon verder. Nochtans zijn er indicaties dat de uitvoering van sommige maatregelen hinder ondervindt bij de bekendmaking, begeleiding, uitvoering en opvolging bij de doelgroepen.⁴⁴ Zonder voldoende aandacht voor de implementatie van de maatregelen, riskeert een implementatiekloof te ontstaan naarmate het klimaatbeleid meer, ambitieuzere en complexere maatregelen plant.

⁴⁴ Bijv. onvoldoende bekendheid van premies bij bepaalde doelgroepen waardoor deze de premies niet aanvragen, problemen met de EPB-software die de uitvoering van de EPB-regelgeving hindert, etc.

3.6 Bewaking van kostenefficiëntie en financiering

De raden vinden dat een omvattende klimaatstrategie niet alleen oog heeft voor emissies en fysieke reductiepotentiëlen, maar ook voor de kostenefficiëntie en de financiering van het beleid.

3.6.1 Besteed aandacht aan de efficiëntie van het beleid

Minaraad en SERV vragen meer aandacht voor *kostenefficiëntie* bij de uitwerking van het beleid. Informatie over de kostenefficiëntie is nodig om een oordeel te vellen over de verdeling van de inspanningen tussen de maatschappelijke sectoren. Ook is dergelijke informatie vereist om de verdeling van voorgestelde inspanningen in eigen land ten opzichte van inspanningen gerealiseerd via flexibiliteitsmechanismen te evalueren. De raden herhalen ter zake het uitgangspunt dat zij in het kader van de Vlaamse klimaatconferentie naar voren schoven, namelijk dat alle in Vlaanderen beschikbare reductiemaatregelen die goedkoper zijn dan het gebruik van flexibiliteitsmechanismen gerealiseerd worden⁴⁵ zodat de inzet van flexibiliteitsmechanismen tot het noodzakelijke kan worden beperkt.

Om de kostenefficiëntie van het klimaatbeleid in te schatten, is het nodig om voor de diverse (geplande) maatregelen telkens zoveel mogelijk zicht te hebben op de *kosten*, voor de overheid en voor de doelgroepen, en op de verwachte baten. De baten zijn in eerste instantie de emissiereductiepotentiëlen van de maatregelen, op korte en op langere termijn. Naast deze primaire baten kunnen eventueel ook nog andere baten van klimaatmaatregelen in rekening gebracht worden zoals de creatie van groei en werkgelegenheid, milieubaten (zoals een verbeterde luchtkwaliteit) en de daaruit resulteren gezondheidsbaten, een verminderde energieafhankelijkheid, minder files, etc., maar deze secundaire baten zijn over het algemeen veel moeilijker te kwantificeren dan de primaire baten.

De raden geloven dat het milieukostenmodel heel wat informatie inzake kostenefficiëntie kan aanleveren (alvast voor de in het model opgenomen maatregelen en sectoren)⁴⁶. Ook ex-post-informatie over de uitvoering van maatregelen (bijv. over de convenanten) kan een inzicht geven in de kostenefficiëntie van de aldus gerealiseerde emissiereducties.

Kostenefficiëntie lijkt geen criterium te zijn geweest bij de selectie van maatregelen in het VORA08 en men kan ook op basis van de beschikbare ex-post-gegevens de kostenefficiëntie van het gevoerde beleid niet inschatten. Voor het post 2012-beleid wordt kostenefficiëntie wel als belangrijk uitgangspunt vernoemd⁴⁷ maar de vraag is hoe dit geoperationaliseerd zal worden.

De geaggregeerde inschatting van de *kosten* in het VORA08⁴⁸ en in de bijhorende databank is op dit moment erg onvolledig en is in heel wat gevallen slechts een fractie van de werkelijke kosten. Zo worden enkel de kosten voor de overheid opgesomd, niet voor de lokale besturen en niet voor

⁴⁵ De aankoop van flexmex ter waarde van 2.839 kton per jaar kost 48.988.880 euro per jaar. Dat betekent een kost van 17.357 euro per kton per jaar.

⁴⁶ Daarbij moet opgemerkt worden dat ook de kosten opgenomen in het milieukostenmodel niet altijd volledig zijn. Ze houden meestal enkel rekening met de kosten die rechtstreeks verbonden zijn met de uitvoering van de maatregel en niet met de onrechtstreekse kosten (bijv. zoekkosten, aanpassingskosten, etc.). Deze andere kosten kunnen bijv. in de bouwensector (maar ook elders) sterk oplopen.

⁴⁷ op blz. 97

⁴⁸ Zie deel 'Financiering van het Vlaamse klimaatbeleid' in het VORA08.

de doelgroepen. En zelfs de kosteninschattingen voor de overheid zijn niet volledig. Ook wordt geen inschatting gemaakt van kosten voor de voorbereiding van het adaptatie- en het post 2012-beleid.

Langs de *batenkant* bestaat er op dit moment onzekerheid over het realiteitsgehalte van de reductiepotentiëlen gehanteerd in het VORA08. Bovendien wijkt de indeling in sectoren voor het reductiepotentieel af van de indeling gemaakt voor de overheidsbudgetten. Een inschatting van andere baten ontbreekt.

Tabel 3. Kosten van het klimaatbeleid voor de overheid tussen 2006 en 2012 volgens het VORA08

	Reductiepotentieel <i>kton/jaar</i>	Overheidsbudgetten	
		<i>Euro/06-12</i>	<i>Euro/jaar</i>
Transport	2.073	2.520.107	504.021
Gebouwen	2.418	463.900.139	92.780.028
Energievoorziening	7.515	9.848.171	1.969.634
Industrie	5.481	500.858.396 ⁴⁹	100.171.679
Landbouw en bossen	1.361	104.450.639	20.890.128
Innovatie		173.835.000	34.767.000
Aankoop flexmex	2.839	244.944.400	48.988.880

3.6.2 Klaar de financiering van het klimaatbeleid uit

SERV en Mineraad vragen dat de Vlaamse Regering een duidelijk inzicht verschaft in de wijze waarop de kosten van het klimaatbeleid voor de overheid gefinancierd zullen worden.

Het VORA08 bevat een overzicht van 'de reeds vastgelegde en nog voorziene budgetten voor de uitvoering van de maatregelen' inzake gebouwen, mobiliteit, energievoorziening, industrie, landbouw en bossen, innovatie, flexibiliteitsmechanismen en personeelsuitgaven voor het Vlaamse klimaatbeleid in de periode 2006-2012 (zie onderstaand kader).

⁴⁹ In hoofdzaak het budget van de ecologiepremie.

Tabel 4. Inschattingen overheidsbudgetten tussen 2006 en 2012 (VKP06-12 en VORA08)⁵⁰

(euro)	VKP06-12	VORA08 ⁵¹	Verschil	Vastgelegd (VORA08 - tabel bijlage 3 ⁵²)	Nog te voorzien (VORA08 – tabel bijlage 3)
Mobiliteit	368.500	2.520.107	2.151.607	2.098.107	422.000
Gebouwen	115.660.660	463.900.139 ⁵³	348.239.479	73.796.592	401.855.400
Energiebeleid ⁵⁴	72.634.783	9.848.171	-62.786.612	5.013.057	4.835.114
Industrie ⁵⁵	62.905.717	500.858.396	437.952.679	122.398.533	378.459.865
Landbouw en bossen	88.356.600	104.450.639	16.094.039	42.933.014	61.517.625
Innovatie	148.400.000	173.835.000	25.435.000	116.435.000	57.400.000
Sensibilisering	19.779.400	in sectorbudgetten			
Voorbeeldrol	4.631.000	in sectorbudgetten			
Post 2012-beleid	459.577	geen budget			
Adaptatie	250.000	geen budget			
Personeelsuitgaven	geen budget	21.341.730		Geen gegevens	Geen gegevens
Aankoop emissiekredieten	183.200.000	244.944.400 ⁵⁶	61.744.400	55.400.400 ⁵⁷	: 189.584.000 ⁵⁸
Totaal	696.646.237	1.521.698.582	825.052.345	351.514.507⁵⁹	1.148.881.945

Het VORA08 geeft echter *geen informatie over de wijze waarop de overheidskosten van het klimaatbeleid gefinancierd (zullen) worden*. Waar staan de vastgelegde begrotingsallocaties? Welke financieringsbronnen zullen voor de nog te voorziene middelen aangesproken worden? In welke mate zullen hiervoor algemene middelen worden aangewend? Welke rol zullen (specifieke) fondsen hierin spelen? In welke jaren komen deze kosten op de uitgavenzijde van de begroting (cf. flexmex)? Etc.

⁵⁰ Er is niet volledig verduidelijkt waarom de inschattingen van de overheidskosten van het klimaatbeleid in het VORA08 afwijken van de inschattingen gemaakt in 2006 in het VKP06-12. Zo werd de raming van de kosten van interne maatregelen van 513 miljoen euro bijgesteld tot 1.227 miljoen euro. Deze toename van 764 mio euro zou in belangrijke mate te wijten zijn aan het gestegen budget voor de ecologiepremie (363 miljoen euro) en voor het REG-beleid voor woningen (50 miljoen euro). Ook de personeeluitgaven werden nu ingeschat (21 mio euro), terwijl dat in het VKP06-12 niet gebeurde. Voor de overige 330 miljoen geeft het VORA08 niet aan waaraan deze bijkomende kosten te wijten zijn.

Het onderscheid tussen de sectoren bij de beschrijving van de budgetten komt niet overeen met degene die gehanteerd werd bij de indeling van maatregelen. Zo worden de kosten voor de ecologiepremie toegeschreven aan de sector industrie, terwijl het vaak kosten betreft voor investeringen in energievoorziening (WKK en hernieuwbare energie). Budgetten voor innovatiebeleid werden niet verdeeld over de sectoren.

⁵¹ Zoals opgenomen in tabel 2,1, van het VORA08 op blz. 85.

⁵² De totalen per sector werden door de raden berekend op basis van de gegevens per maatregel in bijlage 3.

⁵³ Het totaal van de gebouwensector in tabel 2,1, van het VORA08 komt niet overeen met de som van de bedragen bij de individuele gebouwenmaatregelen zoals opgenomen in bijlage 3 van het VORA. De verschillen werden niet toegelicht.

⁵⁴ Deze omschrijving komt niet overeen met de 'energiesector' zoals gehanteerd in de rest van het VORA.

⁵⁵ Deze rubriek verwijst in feite naar 'bedrijven' en komt daarmee niet overeen met de 'industrie' zoals bedoeld in de rest van het VORA.

⁵⁶ Tabel in bijlage 3 vermeldt ter zake 244,984,400. Het verschil wordt niet toegelicht.

⁵⁷ Volgens de tekst van het VORA08: 55.360.000 (blz. 81)

⁵⁸ Volgens de tekst van het VORA08: 155.791.000 (blz. 81)

⁵⁹ Deze bedragen voor de diverse sectoren werden door de raden berekend op basis van de cijfers voor de diverse maatregelen in bijlage 3 van het VORA. Gesommeerd komen deze bedragen evenwel niet overeen met de bedragen opgenomen als totaal voor het klimaatbeleid zoals vermeld onderaan in deze bijlage 3. Het verschil zit in de cijfergegevens voor maatregelen in de gebouwensector (cf. supra).

Qua financiering van het klimaatbeleid op lange termijn, bevestigt het VORA08 terecht de nood aan een meer transparante, stabiele en effectgerichte financiering van het klimaatbeleid op lange termijn en over de legislaturen heen.⁶⁰ Er wordt een *meer generieke financieringsvorm* gesuggereerd. Minaraad en SERV vragen zich af wat hiermee precies bedoeld wordt en welke initiatieven de Vlaamse Regering ter zake overweegt. De raden zijn in ieder geval bereid hierover mee na te denken.

⁶⁰ blz. 100

4. Technische bemerkingen bij het VORA08 (en de databank)

Hierna formuleren SERV en Minaraad meer technische bemerkingen bij het VORA en de bijhorende databank. Met name worden suggesties gedaan om het VORA als beleidsdocument te verbeteren.

4.1 Informatief gehalte

Op dit moment is het VORA08 vooral een rapport dat een status questionis geeft van het Vlaamse klimaatbeleid anno 2008. Het gaat om een opsomming van de klimaatgerelateerde initiatieven die al lopen of op stapel staan. Volgens SERV en Minaraad moet het VORA niet alleen een rapporteringsinstrument zijn over de toestand van het klimaatbeleid, maar ook een opvolgings- en bijsturingsdocument. Als bijgestelde versie van het Vlaamse klimaatbeleidsplan moet het VORA aangeven welke verdere stappen gezet zullen worden in de uitvoering van de diverse maatregelen en welke nieuwe maatregelen genomen zullen worden, daarbij zoveel mogelijk rekening houdend met gewijzigde omstandigheden.

Volgens de raden zou het VORA en de bijhorende databank de transparantie van het Vlaamse klimaatbeleid kunnen verhogen door actuele klimaatinformatie te ontsluiten. Daarvoor zijn wel enkele specifieke aandachtspunten van belang om de meerwaarde van het tweejaarlijkse VORA en de databank te verhogen.

4.1.1 Zorg voor een duidelijk, actueel beleidsdocument

De volgende aanbevelingen beogen het VORA als opvolgings- en bijsturingsdocument vollediger, actueler en duidelijker te maken:

- *Zorg dat het VORA een actuele stand van zaken geeft op een bepaald moment.* Dat is nu niet steeds het geval. Zo werden belangrijke wijzigingen doorgevoerd of gepland aan klimaatmaatregelen die het VORA08 niet vermeldt, zoals de recente (geplande) wijzigingen aan het groenestroomcertificatensysteem.⁶¹ Anderzijds bevat het VORA08 maatregelen die al afgelopen zijn.⁶² Ook over de lopende of geplande initiatieven ter onderbouwing van het toekomstige beleid is het VORA08 niet volledig. Zo wordt de opdracht uitbesteed aan het VITO om de klimaatprognoses te actualiseren, niet vermeld. Verder geeft het VORA08 niet aan hoe het zich verhoudt tot recente initiatieven zoals het Pact 2020 en het actieplan dat in uitvoering hiervan opgemaakt zal worden.⁶³ Tot slot merken de raden op dat het niet duidelijk is tot op welke datum het VORA08 is bijgewerkt: soms lijkt het VORA08 de situatie weer te geven van midden 2008⁶⁴, soms is de opgenomen informatie veel recenter.
- *Verduidelijk de 'verdere stappen' van de klimaatmaatregelen.* Om de doelgroepen meer houvast te geven, vragen de raden om de vage passages bij het onderdeel 'verdere stappen' te

⁶¹ Cluster 3.1. Zo werden in een recente adviesvraag aan SERV en Minaraad over het groenestroomcertificatensysteem nieuwe quota tot 2020 voorgesteld, evenals de afschaffing van de automatische quotumaanpassing.

⁶² Sedert februari 2008 is actie 2.8.3. afgelopen. Waarom wordt deze maatregel vermeld, terwijl deze bijv. niet expliciet opgenomen was in het VKP en inmiddels afgelopen is en er geen vervolg gepland is? (blz. 49).

⁶³ Met uitzondering van de actie i.v.m. smart grids, waarbij verwezen wordt naar het Pact 2020 (blz. 105).

⁶⁴ bv. 47

verduidelijken, of om verwijzingen naar bronnen met bijkomende informatie op te nemen (zie voorbeelden in onderstaand kader).

Kader 8. Voorbeelden van onduidelijkheden bij 'verdere stappen' van maatregelen

- Maatregel 2.8.1. 'De studie werd in 2008 afgerond en vormt de aanzet tot *uiteenlopende initiatieven* om de invoering van energieprestatiecertificaten te optimaliseren en een meerwaarde te geven voor de sector en het beleid' (blz. 47). Het informatieve gehalte hiervan is zeer laag.
 - Maatregel 2.8.2. '*Een aantal acties* uit het korte termijn actieplan zullen in 2009 verder worden geoperationaliseerd' (blz. 48). Over welke acties gaat het? Waar is dat terug te vinden?
 - Maatregel 2.6.2. 'Als het proefproject perspectieven opent inzake prefinanciering, kunnen akkoorden afgesloten worden met de Vlaamse Confederatie Bouw en Bouwunie over een samenwerkingsovereenkomst omtrent een vervolg van het Energierenovatiekrediet'. Het proefproject is al sedert eind september 2008 afgelopen.
 - Maatregel 3.1.2.
 - De maatregel voorziet o.a. in een verhoogde steun voor bio-WKK's: door een aanpassing van de referentierendementen krijgen deze installaties bijkomende WKK-certificaten. De quota werden niet aangepast aan deze wijziging. Het deel 'verdere stappen' geeft niet aan of een quotumaanpassing overwogen wordt om eventuele prijsdalingen van WKK-certificaten te vermijden die het gevolg kunnen zijn van de uitbreiding van de toekenning.
 - Bijv. 'Uitbouwen van de elektriciteits- en aardgasnetten ten gunste van decentrale, milieuvriendelijke energieproductie' als één van de verdere acties bij maatregel 3.1.2. Deze 'verdere stap' is evenwel een maatregel op zichzelf waarbij het nodig is te concretiseren hoe die stap zal worden ingevuld.
 - Maatregel 4.1.2. Het luik 'verdere stappen' bij het uitvoeren en opvolgen van het benchmarkingconvenant vermeldt niets over de toekomst van de convenanten in het post 2012-perspectief (cf. supra).
 - Het is onduidelijk of bepaalde elementen al dan niet worden voortgezet als zij niet vermeld worden bij 'verdere stappen'. Bijv. Landbouw 5.1.1.: alleen verder op clusterspoor of ook het spoor overschakeling op aardgas en andere duurzame energiebronnen?
 - Het deel 'verdere stappen' gaat soms over activiteiten van de overheid, soms over doelgroepen (huisvuilverbrandingsinstallaties, blz. 56) of zelfs individuele bedrijven (Dalkia, blz. 56). Het statuut hiervan is onduidelijk.
-
- *Maak een onderscheid tussen 'nieuw' en 'nieuw ten opzichte van het VKP, maar reeds (elders) beslist of lopend'*. Het is duidelijk dat de planning van het klimaatbeleid niet alleen gebeurt naar aanleiding van de opmaak van het VKP of het VORA. In de praktijk blijken beleidsnota's, sectorale actieplannen of de actuele politieke agenda vaak meer bepalend voor het klimaatbeleid dan het VKP of het VORA. Zo waren niet alle maatregelen die de jongste jaren vorm kregen aangekondigd in het VKP. In die zin zijn ook de negentien 'nieuwe' projecten in het VORA08 nieuw ten opzichte van het VKP, maar in feite reeds beslist en lopend.⁶⁵ Minaraad en SERV

⁶⁵ 'Nieuwe' maatregelen in het VORA08 zijn o.a.

1. Om bedrijven te begeleiden bij het duurzamer maken van hun mobiliteit zal een programma met kwaliteitslabel worden uitgewerkt. Het kwaliteitslabel wordt toegekend aan de hand van de CO₂-footprint van het bedrijf.

vragen om telkens duidelijk de relatie met andere planningsdocumenten aan te geven (bijv. milieubeleidsplan, actieplannen inzake energie-efficiëntie, groene stroom, WKK en groene warmte en voortgangsrapportages, etc.).

- *Neem niet alleen geplande maatregelen op, maar ook geplande processen.* Gezien het belang dat SERV en Minaraad hechten aan de governance-aspecten van het klimaatbeleid, vragen zij om in het VORA niet alleen een inventarisatie op te nemen van lopende en geplande maatregelen en projecten, maar ook van lopende en geplande processen, bijvoorbeeld inzake onderbouwing en overleg. Zo wordt best aangegeven hoe Vlaanderen zal toewerken naar de omzetting van de nieuwe Europese Richtlijn Hernieuwbare Energie.
- *Verbeter de leesbaarheid:* De raden vinden het een goede zaak dat het VORA08 getracht heeft om bondig te zijn. Maar daardoor is de tekst soms moeilijk begrijpbaar geworden.⁶⁶ Ook bevat het VORA08 een aantal niet-verklaarde afkortingen en begrippen⁶⁷, onduidelijk gedefinieerde indicatoren⁶⁸ en verkeerde verwijzingen⁶⁹.

Voor de volledigheid herhalen de raden hier ook twee aandachtspunten voor het VORA die al eerder in dit advies aan bod kwamen:

- *Neem in het VORA meer informatie op over de uitvoering van maatregelen en hun effecten.* In het bijzonder hernemen de raden hun vraag naar informatie over sociaaleconomische effecten, kosten, kostenefficiëntie en financiering van klimaatmaatregelen. Indien er gedetailleerde monitoring- of evaluatierapporten bestaan over (bepaalde aspecten van) het klimaatbeleid, volstaat het om hiervan de referenties op te nemen.

-
2. Via een brede waaier aan acties zal duurzame recreatieve en toeristische mobiliteit gestimuleerd worden.
 3. Personen die niet of slechts gedeeltelijk kunnen genieten van het federale personenbelastingvoordeel kunnen sinds juni 2008 van de Vlaamse overheid een premie krijgen voor energiebesparende investeringen.
 4. Een regeling voor de toekenning van subsidies aan sociale verhuurkantoren voor het uitvoeren van energiebesparende investeringen in woongebouwen werd eind 2008 goedgekeurd.
 5. Energiezuinige nieuwbouw geniet vanaf het aanslagjaar 2009 van een vermindering van de onroerende voorheffing.
 6. Vanaf 2009 maakt de Vlaamse Regering jaarlijks 50 miljoen euro vrij voor een dakisolatiepremie van 500 euro en extra energiescans. Door het dak te isoleren bespaart een gezin ongeveer 30% per jaar op de energiefactuur. Door de combinatie van verschillende premies wordt een investering van 100 m² dakisolatie op nauwelijks 3 maanden terugverdiend.
 7. Bij wijze van pilootproject zullen er een aantal passiefscholen gebouwd worden in Vlaanderen. Dit zijn gebouwen die omwille van hun constructie (bijna) geen verwarming nodig hebben. De meerkost die voortvloeit uit deze specifieke bouwwijze zal door de overheid worden gesubsidieerd. Ook binnen de sociale woningbouw is een proefproject rond energiezuinig bouwen opgestart.
 8. In 2008 keurde de Vlaamse Regering de versoepeling goed van de regels rond plaatsing van zonnepanelen. Het plaatsen van zonnepanelen op de daken van gebouwen die niet vallen onder speciale voorschriften van verkavelingsvergunningen, bpa's of ruimtelijke uitvoeringsplannen, werd volledig vrijgesteld van stedenbouwkundige vergunning.

⁶⁶ VLIF-budget (dimensionering) blz. 57: wat wordt hiermee bedoeld?

⁶⁷ Zoals bio-WKK's, micro-WKK-systemen, VREG, ORC-installatie, etc.

⁶⁸ Bijv. indicatoren bij landbouw:

- 'CO₂-eq emissies' is niet de optelling van de vermelde posten (maakt de verandering in bodemkoolstofvoorraad het verschil?).
- 'CO₂-emissie (exclusief CO₂ door verandering in bodemkoolstofvoorraad)': moet deze bij het totaal van de sector geteld worden?
- 'Emissies van n₂o en CH₄ tgv mestbeleid in Vlaanderen': Wat wordt bedoeld met 'tgv mestbeleid'?

⁶⁹ Bijv. blz. 57 stelt 'via uitbreiding van het gratis gedeelte nutsleidingen zijn er betere aansluitingsvoorwaarden voor WKK-installaties op het aardgas- en elektriciteitsnet mogelijk (zie maatregel 3.1.2)': 3.1.2. is het actieplan groene stroom, maar dat vermeldt niets over gratis gedeelte nutsleidingen.

- *Definieer in het VORA diverse scenario's en expliciteer telkens de gehanteerde prognoses, aannames en reductiepotentiëlen.* Reeds hierboven vroegen de raden naar de ontwikkeling van meerdere beleidsscenario's en naar voldoende informatie over planhypothesen en reductiepotentiëlen die bij de planning van de maatregelen in de diverse scenario's gehanteerd werden.

4.1.2 Ontsluit meer informatie via een gebruiksvriendelijkere databank

Minaraad en SERV vinden het een goede zaak dat de Vlaamse overheid het voortouw heeft genomen in de uitwerking van een opvolgsysteem voor het klimaatbeleid. De raden hebben vroeger al gevraagd dat de verslaggeving over de voortgang van het klimaatbeleid zou worden ontdebeld in enerzijds een website met projectfiches en anderzijds in een boordtabel met beleidsindicatoren. Daarbij hebben de raden benadrukt dat die informatie volledig moet zijn, publiek toegankelijk, up-to-date, gebruiksvriendelijk en goed doorzoekbaar en - waar relevant - linken moet bevatten naar andere belangrijke websites, studierapporten, etc. In de periode tussen twee VORA's zou de databank de doelgroepen namelijk in staat moeten stellen het klimaatbeleid en zijn resultaten op te volgen.

Concreet besteedde de Vlaamse overheid een studie uit om een databank te bouwen waarin de klimaatmaatregelen opgenomen zijn en waarbij indicatoren geïdentificeerd worden om deze maatregelen op te volgen. Daarmee komt de Vlaamse overheid ook tegemoet aan enkele verbeterpunten die in het VKP werden gedefinieerd.⁷⁰ Volgens het VKP zou de databank in 2006 operationeel en voor iedereen toegankelijk zijn. Sinds kort, na de goedkeuring van het ontwerp VORA08 (februari 2009), kan de databank ook effectief online geraadpleegd worden.

De huidige databank komt echter niet volledig tegemoet aan de vragen van de raden. Eerst en vooral bevat de databank nauwelijks meer informatie dan het VORA08; op veel punten is de informatie minder uitgebreid. De databank vermeldt weliswaar de indicatoren voor de opvolging van de maatregelen, maar geeft geen toegang tot de cijfergegevens over deze indicatoren. Ook is de databank qua opzet weinig gebruiksvriendelijk, althans niet voor de delen die publiek toegankelijk zijn. De doorzoekbaarheid op doelgroepen is beperkt. De meerwaarde van de databank voor de doelgroepen lijkt vooralsnog dan ook uiterst beperkt.

Met het oog op een betere transparantie van het klimaatbeleid vragen SERV en Minaraad om in de toekomst meer informatie via de databank te ontsluiten. Zij denken dan onder meer aan cijfergegevens over de indicatoren, gedetailleerdere reductiepotentiëlen, referenties en linken naar andere informatiebronnen⁷¹, etc.

⁷⁰ De vereenvoudiging van een eenduidige opvolging', 'De aanmaak van een databank met een overzicht van alle maatregelen' en 'Een systeem van opvolging dat evaluatie mogelijk maakt' waren verbeterpunten uit het VKP die nu aangepakt werden.

⁷¹ Zoals de omzendbrieven, enquêtes, waarnaar op blz. 69 wordt verwezen, de evaluaties van REG-openbaredienstverplichtingen (blz. 46), de tussentijdse rapportage over energiesnoeiërs (blz. 47), het kortetermijnactieplan (in het kader van het energierenovatieprogramma) (blz. 48), etc.

4.2 Indeling en structuur

4.2.1 Zorg voor meer gelijksoortige indeling in maatregelen

Volgens Minaraad en SERV is een *meer gelijksoortige indeling in 'projecten', 'maatregelen', 'clusters', etc..* nodig. De indeling gebeurde voor de verschillende sectoren immers erg verschillend.

Vooreerst lijkt het nodig om de *indelingcriteria* duidelijker af te spreken. Op dit moment is het onduidelijk op basis van welke criteria de maatregelen, projecten en clusters van elkaar worden onderscheiden in het VORA08. De maatregelen verwijzen soms naar de beoogde doelgroep⁷², soms naar het type instrument⁷³, soms naar de manier waarop ze werden gebundeld⁷⁴, etc. Dat leidt onvermijdelijk tot onduidelijkheden, overlappingsen en onnodige verwijzingen.

Ten tweede lijken ook afspraken nodig over het *schaalniveau of de aggregatiegraad* van de maatregelen. Soms komt de omschrijving van een maatregel overeen met één beleidsinstrument, soms wordt één beleidsinstrument 'uitgespreid' over twee maatregelen (bv. naargelang de doelgroep), soms bestaat één maatregel uit een bundeling van diverse instrumenten (bv. een actieplan dat bestaat uit regulerende initiatieven, sensibilisering, opleiding, etc.). De verschillen in aggregatiegraad zijn in het VORA08 erg groot: voor de sector 'gebouwen' werden bijvoorbeeld 37 maatregelen geïdentificeerd, terwijl de sector 'energie' slechts 6 maatregelen telt, vooral doordat voor deze sector de maatregelen in feite gegroepeerde maatregelen zijn (bv. actieplannen bestaande uit diverse maatregelen).

De raden vragen om waar mogelijk het *formuleren van dergelijke groepsmaatregelen te vermijden*. Dat kan de transparantie van het rapport verhogen en de opvolging vergemakkelijken.

De indeling in groepsmaatregelen is overigens weinig consistent gebeurd⁷⁵ en de benaming van de maatregel dekt niet altijd de lading⁷⁶. Soms bevat een maatregel zelfs diverse afzonderlijke maatregelen die niet direct onder de titel van de maatregel vermoed kunnen worden⁷⁷.

Overigens lijkt de indeling in maatregelen in het VORA08 niet volledig overeen te komen met deze in de databank. De databank telt 115 Vlaamse maatregelen, het VORA08 maar 106.

Tot slot rijst de vraag hoe met de meer *horizontale maatregelen* zal worden omgegaan. De huidige indeling van het VORA08 in vijf sectorale clusters en enkele meer horizontale clusters is volgens

⁷² Glastuinbouw WKK: maatregel 3.2.3, energierecuperatie afvalverwerkingsinstallatie: 3.1.3.

⁷³ GSC: maatregel 3.1.1., WKKc 3.2.1.

⁷⁴ Actieplan hernieuwbare energie, partime groene stroom: 3.1.2.

⁷⁵ Onder het 'Actieplan WKK' ressorteert bijv. de investeringspremie voor micro-WKK van 20% voor niet-commerciële instellingen, terwijl het WKK-certificatensysteem hieronder niet lijkt opgenomen. Ook is het onduidelijk waar het stimuleren van WKK in glastuinbouw als afzonderlijke maatregel wordt opgenomen, terwijl deze dubbel lijkt met andere maatregelen.

⁷⁶ Maatregel 'opleggen jaarlijks aantal groenestroomcertificaten die minimaal ingeleverd moeten worden' omvat het punt over aansluitkosten van groenestroominstallaties. Deze maatregel hoort wellicht eerder bij maatregel 3.1.2., die voorziet in een 'actieplan wegwerken van belemmeringen voor milieuvriendelijke energieproductie: luik groenestroomproductie'. De maatregel 'minimumwaarde GSC' bij het actieplan 3.1.2., hoort wellicht eerder thuis bij maatregel 3.1.1.

⁷⁷ Zo gaat maatregel 2.4.9. 'dakisolatiepremie en extra energiescans' ook over opleidingen voor isoleerders door de VDAB en een sensibiliseringscampagne voor kansarme gezinnen.

de raden verdedigbaar. Maar doordat maatregelen steeds vaker balanceren op raakvlakken tussen diverse beleidsdomeinen of clusters, bevat het VORA08 heel wat verwijzingen en overlappings.⁷⁸

4.2.2 Integreer de post 2012-acties bij de reguliere klimaatacties

De post 2012-maatregelen zouden volwaardig in de diverse kernhoofdstukken van het VORA geïntegreerd moeten worden⁷⁹, zodat hiervoor ook voldoende mensen en middelen worden vrijgemaakt. Aansluitend vinden SERV en Minaraad ook dat alle hoofdstukken in het VORA nader moeten ingaan op de verdergaande emissiereducties die nodig zullen zijn na 2012.

De post 2012-maatregelen in het voorliggende VORA08 lijken echter los te staan van het reguliere beleid. De post 2012-acties zijn opgenomen in een afzonderlijk deel van het VORA08 (deel 4 over het Vlaamse klimaatbeleid na 2012), terwijl de overige projecten opgenomen zijn in deel 2 dat gaat over de voortgang van het Vlaamse klimaatbeleidsplan 2006-2012. Deel 2 geeft per project een beschrijving van het project, een evaluatie en een overzicht van de verdere stappen. Bij deel 4 is dat niet het geval. Ook lijkt voor deel 4 geen budget voorzien.

Het onderscheid tussen de projecten opgenomen in deel 2 en deel 4 is volgens Minaraad en SERV overigens artificieel. Het gaat in beide gevallen om initiatieven waarvoor nu acties (moeten) worden ondernomen. Bovendien strekt de impact van de maatregelen in beide gevallen vaak verder dan 2012.

⁷⁸ Bijv. dubbele vermeldingen van maatregelen (Energiescans: 2.4.9. en 2.7.1), onduidelijk onderscheid tussen de cluster 'onderzoek' in de bouwsector (2.8) en het deel onderzoek en innovatie blz. 75. Overigens wordt niet al het beleidsvoorbereidend onderzoek inzake bouwsector hier vermeld; soms wordt het opgenomen bij de betreffende maatregel, soms apart, soms dubbel (bv. onderzoek natuurlijke en hernieuwbare koeling, dat vermeld wordt bij maatregel 2.3.4. en bij maatregel 2.8.3.).

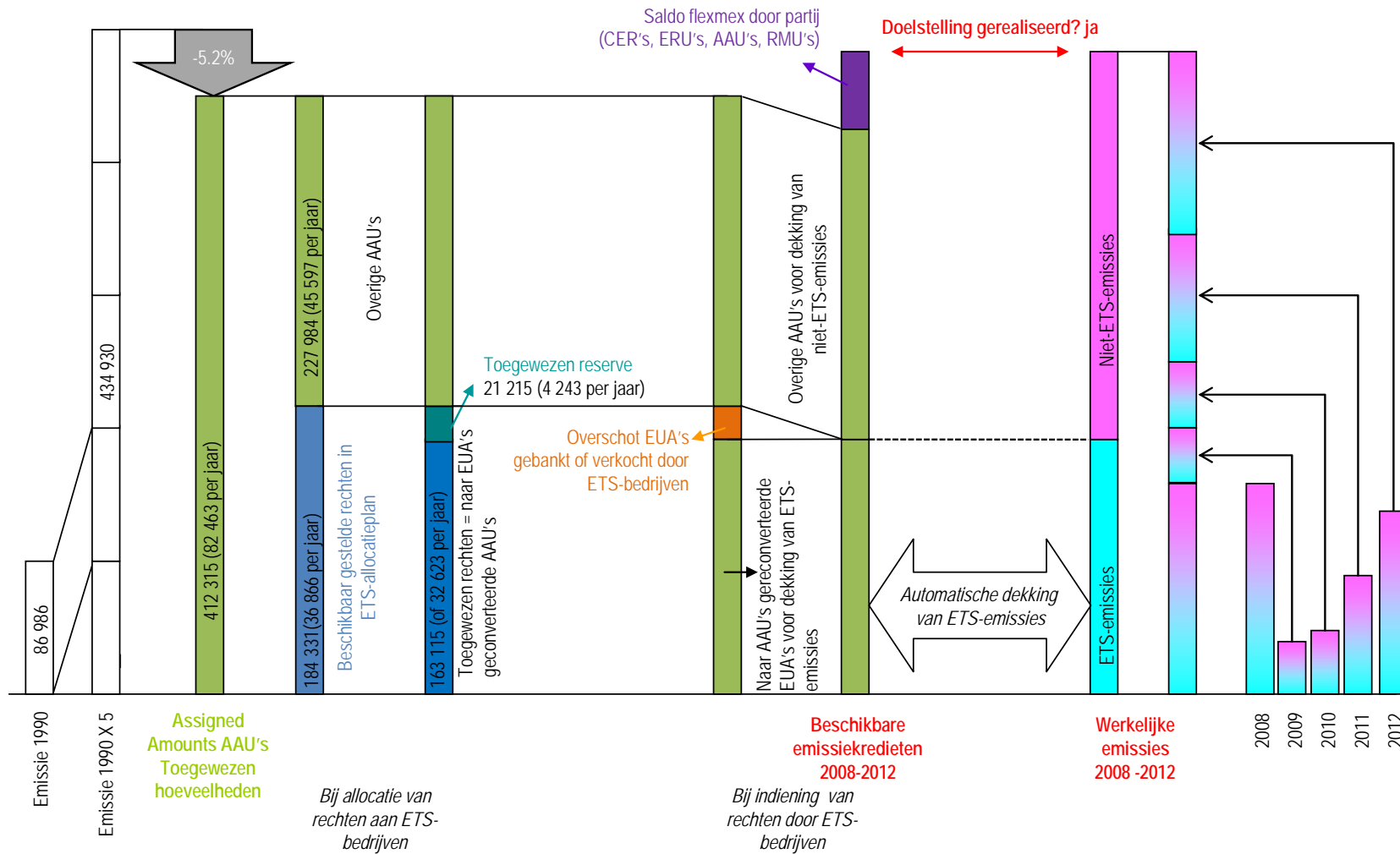
⁷⁹ Cf. aanbeveling in advies van 30/06/2006.

Bijlage. Toelichting onderscheid ETS en niet-ETS bij toetsing Kyotodoelstelling

In de onderstaande figuren wordt verondersteld dat flexmex nodig zijn en gebruikt worden om een resterende reductiekloof te dichten. De hoogte van de staafjes komt niet overeen met exacte ktonnen CO₂-equivalenten en is enkel bedoeld om de mechanismen die ETS en Kyoto met elkaar verbinden, uit te leggen. Er kan uit de hoogte van de staafjes niets worden afgeleid over de evolutie van de emissies, noch over de omvang van de benodigde hoeveelheid flexmex. De cijfers vermeld in de staafjes zijn gebaseerd op VORA08.

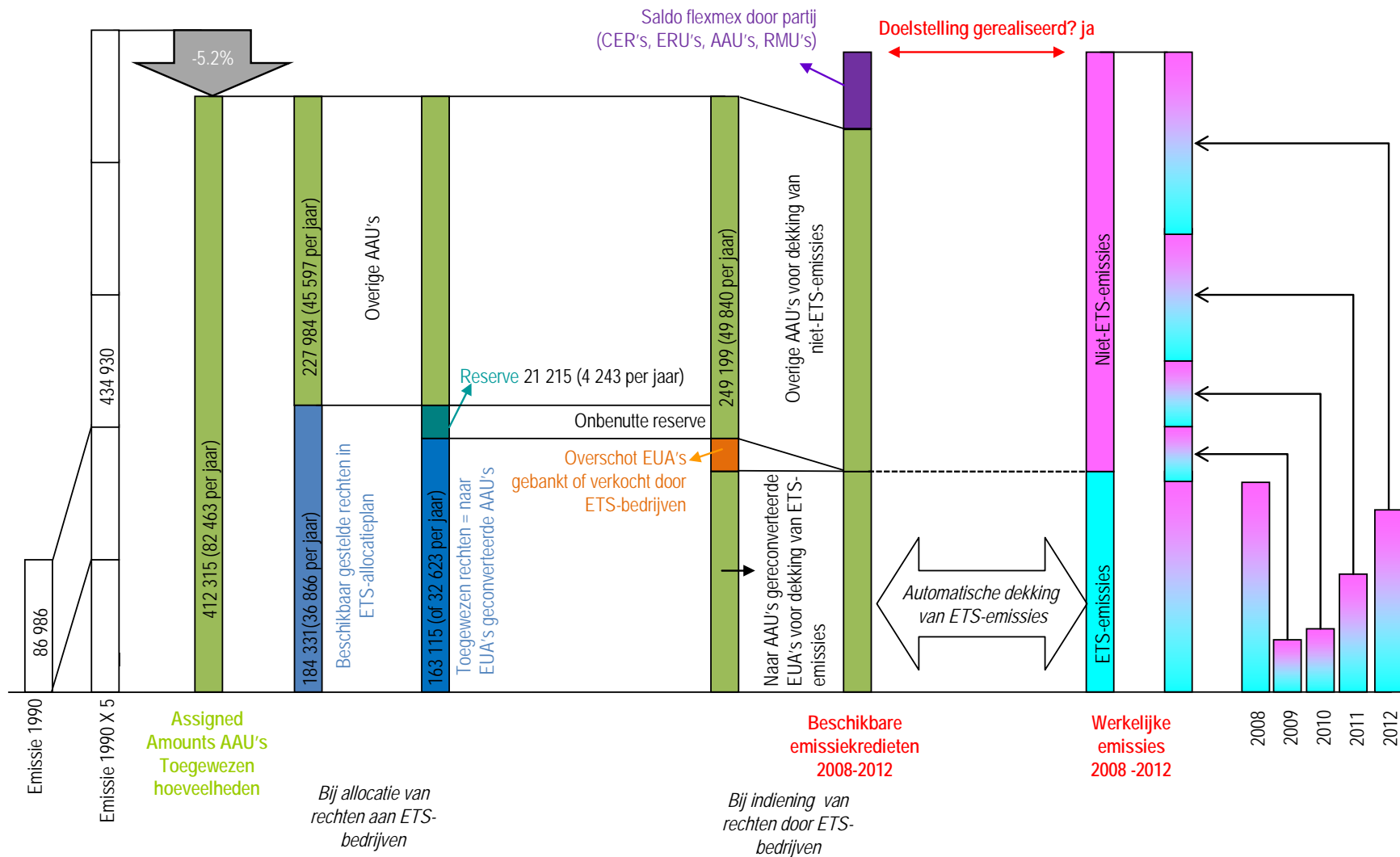
Figuur 2: Voorbeeld 1: ruime allocatie en benutting reserve

Toegewezen EUA's > ETS-emissies (ruime allocatie, waardoor overschot bij bedrijven)
 Volledig toegewezen reserve (nieuwkomers)
 Positief flexmex-saldo (netto-aankoop flexmex), net voldoende om doelstelling te realiseren

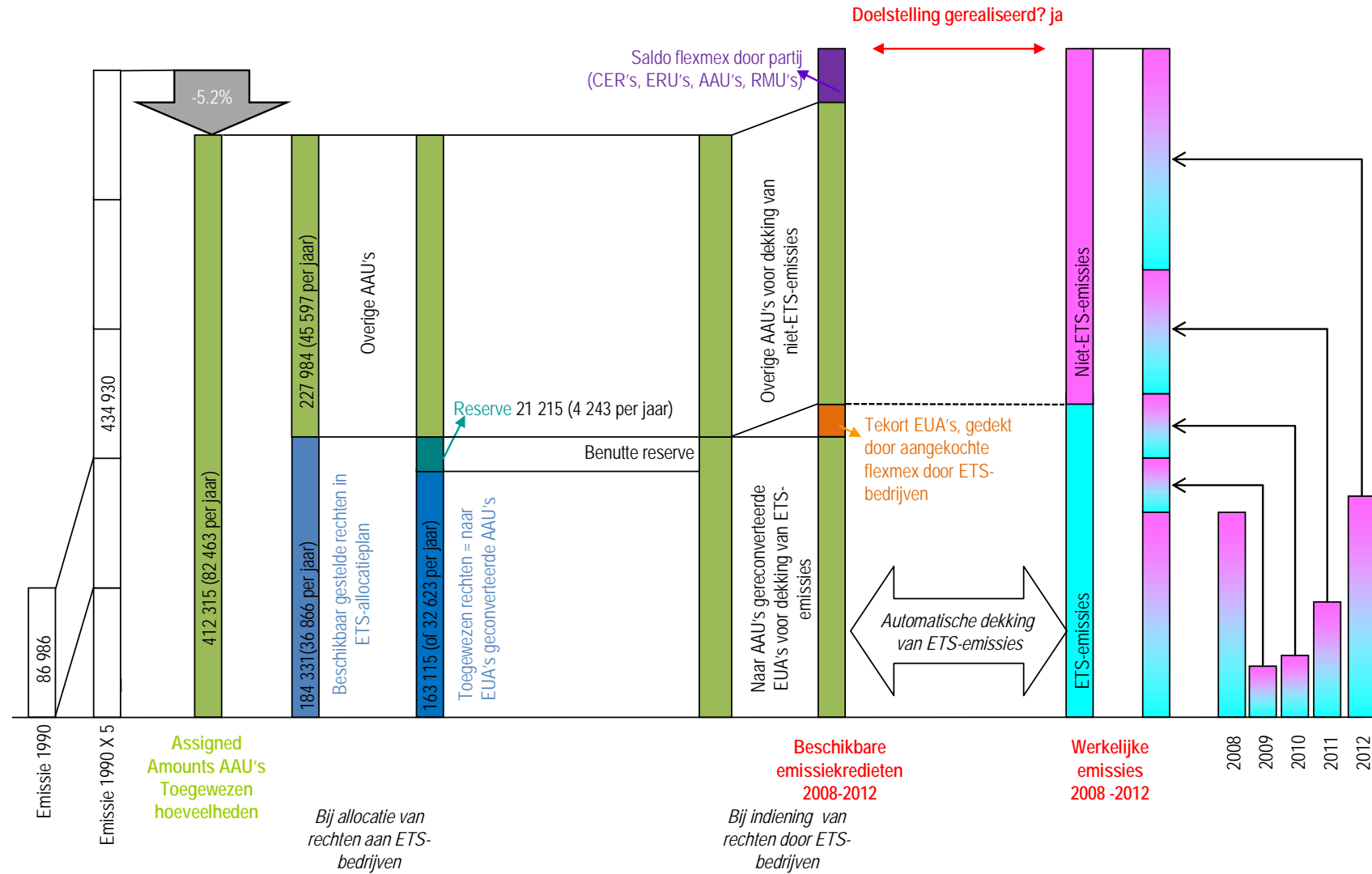
Figuur 3. Voorbeeld 2: ruime allocatie en geen benutting reserve

Toegewezen rechten > ETS-emissies (ruime allocatie, waardoor overschot bij bedrijven)
 Onbenutte reserve (geen nieuwkomers)
 Positief flexmex-saldo (netto-aankoop flexmex), net voldoende om doelstelling te realiseren

Figuur 4. Voorbeeld 3: krappe allocatie en benutting reserve

Toegewezen rechten < ETS-emissies (krappe allocatie, waardoor tekort bij bedrijven)
 Volledig benutte reserve
 Positief flexmex-saldo (netto-aankoop flexmex), net voldoende om doelstelling te realiseren

Referentielijst

Vlaams klimaatbeleid

Vlaams Klimaatbeleidsplan 2006-2012:

http://www.lne.be/themas/klimaatverandering/toncontract/vkp_2006-2012_def.pdf

Het klimaat aan de orde van de dag: 365 voorstellen voor het Vlaamse klimaatbeleid. Aanbevelingen uit de Vlaamse Klimaatconferentie. 18 oktober 2005.

http://www.mina.be/uploads/vkc_Aanbevelingen.pdf

Werkgroepverslagen Vlaamse Klimaatconferentie: http://www.mina.be/front.cgi?s_id=949

Gezamenlijke adviezen SERV en Minaraad

SERV, Minaraad, advies van 30 juni 2006 over het Vlaams Klimaatbeleidsplan 2006-2012.

SERV, Minaraad, advies van 19 februari 2009 over het Nationaal Klimaatbeleidsplan 2009-2012

Adviezen Minaraad

Minaraad, advies van 4 december 2003 over het Voortgangsrapport 2003 bij het Vlaams klimaatbeleidsplan.

Minaraad, advies van 22 april 2004 over het ontwerp van Vlaams Allocatieplan CO₂-emissierechten 2005-2007 en over het ontwerp van besluit inzake de verhandelbare emissierechten voor de emissies van broeikasgassen en tot wijziging van Vlarem I en II.

Minaraad, advies van 9 september 2004 over het Voortgangsrapport 2004 bij het Vlaams klimaatbeleidsplan.

Minaraad, advies van 18 november 2004 over de toekomstige klimaatdoelstellingen.

Minaraad, advies van 22 december 2005 over het voorontwerp van besluit van de Vlaamse Regering tot wijziging van het besluit inzake openbardienstverplichting ter bevordering van het rationeel energiegebruik.

Minaraad, advies van 7 maart 2006 over de milieuprioriteiten van het Oostenrijkse voorzitterschap van de Europese Unie.

Minaraad, advies van 30 maart 2006 over de wijziging van de energieprestatieregelgeving voor gebouwen.

Minaraad, advies van 4 mei 2006 over het voorstel van Vlaams Toewijzingsplan CO₂-emissierechten 2008 – 2012.

Minaraad, briefadvies van 4 mei 2006 over het voorontwerp van decreet houdende bepalingen tot begeleiding van de aanpassing van de begroting 2006.

Minaraad, briefadvies van 8 juni 2006 bij de literatuurstudie 'CO₂-emissiereductie bij elektriciteitsproductie uit windenergie'.

Minaraad, briefadvies van 8 juni 2006 over het energieprestatiecertificaat voor publieke gebouwen.

Minaraad, literatuurstudie in opdracht van de Minaraad over 'CO₂-emissiereductie bij elektriciteitsproductie uit windenergie'.

Minaraad, advies van 22 juni 2006 over het voorontwerp van besluit van de Vlaamse Regering tot wijziging van het besluit van 15 juni 2001 m.b.t. de distributienetbeheerders voor elektriciteit en tot wijziging van het besluit van 11 oktober 2002 houdende de organisatie van de aardgasmarkt.

Minaraad, advies van 7 september 2006 over het wijzigingsbesluit van de Vlaamse Regering over de inzet van de flexibiliteitsmechanismen van het Kyoto-protocol door het Vlaamse Gewest.

Minaraad, advies van 7 september 2006 over het voorontwerp van besluit van de Vlaamse Regering inzake de openbaredienstverplichtingen van het rationeel energiegebruik.

Minaraad, advies van 15 februari 2007 over het ontwerp van samenwerkingsakkoord tussen de federale overheid en de gewesten over de flexibiliteitsmechanismen van het Kyoto-protocol.

Minaraad, advies van 22 maart 2007 over het voorontwerp van besluit van de Vlaamse Regering tot wijziging van bepalingen inzake groenestroomcertificaten.

Minaraad, advies van 28 juni 2007 over energie-efficiëntie: hoofdpijler voor een competitief, veilig en milieuvriendelijk Europees Energiebeleid.

Minaraad, advies van 5 juli 2007 over het voorontwerp van decreet betreffende energieprestaties in scholen.

Minaraad, advies van 30 augustus 2007 over het voorontwerp van besluit inzake de invoering van een haalbaarheidsstudie voor alternatieve energiesystemen.

Minaraad, advies van 30 augustus 2007 over de invoering van een energieprestatiecertificaat residentiële gebouwen bij verkoop en verhuur en de uitvoering van de energieaudit.

Minaraad, advies van 25 oktober 2007 over de herziening van het Europees systeem van verhandelbare broeikasgasemissierechten.

Minaraad, advies van 21 januari 2008 over het voorontwerp van besluit tot wijziging van de eisen op het vlak van de energieprestaties en het binnenklimaat van gebouwen.

Minaraad, advies van 21 januari 2008 over het voorontwerp van besluit tot toekenning van premies voor het uitvoeren van energiebesparende investeringen in woningen.

Minaraad, advies van 28 februari 2008 over de wijziging van de regels voor de toekenning van gratis elektriciteit voor huishoudelijke afnemers.

Minaraad, advies van 26 augustus 2008 over het voorontwerp van decreet houdende algemene bepalingen betreffende het energiebeleid.

Minaraad, advies van 26 augustus 2008 over het ontwerp van besluit van de Vlaamse Regering houdende de toekenning van een subsidie voor de plaatsing van microwarmtekrachtinstallaties en warmtepompen door niet-commerciële instellingen en publiekrechtelijke rechtspersonen.

Minaraad, advies van 26 augustus 2008 over het ontwerp van besluit van de Vlaamse Regering tot toekenning van subsidies aan sociale verhuurkantoren voor het uitvoeren van energiebesparende investeringen in woongebouwen.

Minaraad, advies van 26 augustus 2008 over het voorontwerp van besluit houdende de invoering van het energieprestatiecertificaat niet-residentiële gebouwen bij verkoop en verhuur.

Minaraad, advies van 27 november 2008 over het voorontwerp van besluit inzake een dakisolatiepremie en energiescans.

Minaraad, advies van 27 november 2008 over het voorontwerp van besluit tot wijziging van het EPB-besluit en het voorontwerp van decreet tot wijziging van het EPB-decreet.

Minaraad, advies van 19 februari 2009 over de wijziging van het Elektriciteitsdecreet en het besluit Hernieuwbare Energiebronnen.

Adviezen SERV

SERV, 04.10.2002. Advies over het Vlaams Klimaatplan 2003-2005. Brussel: SERV.

SERV, 10.12.2003. Advies over het Voortgangsrapport 2003 bij het Vlaams klimaatbeleidsplan. Brussel: SERV.

SERV, 07.10.2004. Advies over het Voortgangsrapport 2004 bij het Vlaams klimaatbeleidsplan. Brussel: SERV.

SERV, 22.04.2004 advies over het ontwerp van Vlaams Allocatieplan CO₂-emissierechten 2005-2007 en over het ontwerp van besluit inzake de verhandelbare emissierechten voor de emissies van broeikasgassen en tot wijziging van Vlarem I en II.

SERV, 17.01.2006, briefadvies over het voorontwerp van besluit van de Vlaamse Regering tot wijziging van het besluit van de Vlaamse Regering van 29 maart 2002 inzake de openbaredienstverplichting ter bevordering van het rationeel energiegebruik.

SERV, 18.01.2006, Advies verzameldecreet Leefmilieu en Energie.

SERV, 12.04.2006, Advies over het voorontwerp van decreet en het ontwerp wijzigingsbesluit inzake energieprestaties en binnenklimaat van gebouwen.

SERV, 03.05.2006. Briefadvies over het voorontwerp van decreet houdende bepalingen tot begeleiding van de aanpassing van de begroting 2006.

SERV, 12.05.2006. Standpunten van de samenstellende organisaties over het voorstel van Vlaams Toewijzingsplan CO₂-emissierechten 2008 – 2012.

SERV, 21.06.2006. Advies energieprestatiecertificaat publieke gebouwen.

SERV, 12.07.2006, Briefadvies aan minister Kris Peeters over het ontwerpbesluit energiewerkmaatschappijen

SERV, 13.09.2006, Advies besluit REG-openbare dienstverplichtingen resultaats- en actieverplichtingen netbeheerders.

SERV, 13.09.2006, Advies over de wijziging decreet minimumlevering gas, elektriciteit, water. Besluit sociale openbare dienstverplichtingen.

SERV, 17.01.2007, Advies verzameldecreet inzake leefmilieu energie en openbare werken

SERV, 11.04.2007, Advies over het samenwerkingsakkoord uitvoering sommige bepalingen Protocol van Kyoto - Flexmex.

SERV, 11.04.2007, Advies over het wijzigingsbesluit hernieuwbare energie inzake groenestroomcertificaten voor biomassa.

SERV, 10.07.2007, Advies energieprestaties in scholen.

SERV, 12.09.2007, Advies over het besluit haalbaarheidsstudie alternatieve energiesystemen.

SERV, 12.09.2007, Advies over het besluit energieprestatiecertificaat verkoop en verhuur residentiële gebouwen.

SERV, 06.02.2008, Advies over het ontwerp van besluit van de Vlaamse Regering van 30 november 2007 tot wijziging van het besluit van de Vlaamse Regering van 11 maart 2005 tot vaststelling van de eisen op het vlak van de energieprestaties en het binnenklimaat van gebouwen.

SERV, 06.02.2008, Advies over het voorontwerp van besluit van de Vlaamse Regering tot toekenning van premies voor het uitvoeren van energiebesparende investeringen in woningen.

SERV, 20.02.2008, Advies over het ontwerpbesluit tot wijziging van het besluit van de Vlaamse Regering van 14 november 2003 tot vaststelling van de nadere regels voor de toekenning en de verrekening van de gratis elektriciteit voor huishoudelijke afnemers.

SERV, 07.05.2008, Advies over het verzameldecreet diverse bepalingen inzake energie, leefmilieu, openbare werken, landbouw en visserij.

SERV, 10.09.2008, Advies over het voorontwerp van decreet houdende de algemene bepalingen betreffende het energiebeleid.

SERV, 17.09.2008, Aanvullend advies bij het SERV-advies van 10 september 2008 over het voorontwerp van decreet houdende algemene bepalingen betreffende het energiebeleid.

SERV, 10.09.2008, Advies over de toekenning van subsidie voor plaatsing van micro-warmtekrachtinstallaties en warmtepompen door niet-commerciële instellingen en publieke rechtspersonen (10/09/2008).

SERV, 10.09.2008 Advies over de toekenning van subsidies aan sociale verhuurkantoren voor het uitvoeren van energiebesparende investeringen in woongebouwen.

SERV, 10.09.2008, Advies over het voorontwerp van besluit invoering van het energieprestatiecertificaat voor niet-residentiële gebouwen bij verkoop of verhuur.

SERV, 03.12.2008, Advies over het voorontwerp van besluit van de Vlaamse Regering tot wijziging van het besluit van de Vlaamse Regering van 18 december 1992 houdende instelling van een aanpassingspremie en een verbeteringspremie voor woningen, tot wijziging van het besluit van de Vlaamse Regering van 2 maart 2007 inzake de openbare dienstverplichtingen ter bevordering van het rationeel energiegebruik, en tot invoering van dakisolatiepremies.

SERV, 03.12.2008, Advies over het besluit tot vaststelling van de eisen op vlak van energieprestaties en het binnenklimaat van gebouwen en tot wijziging van het EPB-decreet.

SERV, 03.12.2008, Advies over het voorontwerp van besluit van de Vlaamse Regering tot wijziging van het besluit van de Vlaamse Regering van 14 juli 2004 betreffende het rapporteren van afname- en productiegegevens door de beheerders van de aardgas- en elektriciteitsnetten, de brandstofleveranciers, de exploitanten van warmtekracht-, hernieuwbare energie en zelfopwekkingsinstallaties.

SERV, 17.02.2009, Advies over de wijzigingen decreet en besluit hernieuwbare energie.

Andere

CPB/PBL-notitie, Effecten van de kredietcrisis op klimaat- en energiebeleid, <http://www.rivm.nl/bibliotheek/rapporten/500115008.pdf>